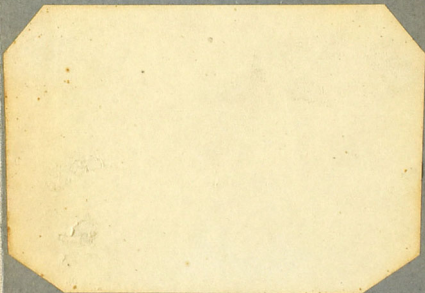

1971
838

Әлихан Сәриәвәлли

Әлихан Сәриәвәлли,
Бәһәһәт әһәһәт

Бакы. Көнчлик. 1971

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Q

1971

Осман Сарывәлли

838

8Аз
С 22

Osman Sarıvəlli
838

35593

(Ашыг Әләскәрин һәјәт вә
јарадычылығы һаггында)

М. Ф. Ахундов адына
Азәрбајҗан Республика
Дөвләт КИТАБХАНАСЫ

Көнчлик
Бақы
1971

Контрольшылар
экземпляр

зүлмә, әсарәтә, һагсызлыға, хурафата, јарамаз әхлағ нормаларына, көһнә дүңјанын бүтүн чүрүмүш гајда-ганунларына, буза дөнмүш еһкамлары әлејһинә чыхмышлар. Онлар өз сазлары, сөзләри илә халгымызын јаделли дүшмәнләринә гаршы мүбаризәсинә көмәк етмишләр. Ел ашығлары зүлмкар бәләрин, ганичән ханларын, әдаләтсиз пашаларын дејил, зәһмәткеш инсанларын тәрәфиндә, шаһларын, вәзирләрин дејил, короғлуларын, нәбиләрин, кәрәмләрин тәрәфиндә дурмушлар. Мәһз буна көрә дә тарих боју ел өз сәнәткарларыны севмишдир, мәһз буна көрә дә гогузлардан тутмуш сазлара, бојлардан ири дастанлара, озанлардан та бу күнүн ашығларына кими бу зәриф сәнәт, онун јарадычылары халгын дәрин һөрмәт вә мәһәббәтини газанмышлар. Тәсадүфи дејилдир ки, М. Ф. Ахундов, Һ. Зәрдаби, Ф. Көчәрли, Ә. һагвердијев, Н. Вәзиров, Н. Нәриманов, Ч. Мәммәдгулузадә, М. Ә. Сабир, Ј. В. Чәмәнзәмилли, А. Шаиг, Ү. һачы-бәјов, Ч. Чаббарлы, С. Вурғун кими кәркәмли сәнәт адамларымыз, јазычыларымыз халғ јарадычылығыны, ел әдәбијатыны јүксәк гижмәтләндирмиш, ашығ сәнәтинин халғ һәјәт вә мәишәти, арзу вә әмәлләри илә мөһкәм бағлы олдуғуну көстәрмишләр. Онлар садә көрүнән бу сәнәтин мәзмунча зәнкинлији, дәринлији, сәнимилији, ше'р дилинин көзәлији һаггында, ширин ел маһныларынын, ашиғанә гошмаларын тамашачылар, динләјичиләр тәрәфиндән бөјүк һәвәс вә рәғбәтлә гаршыландығы һаггында чоһ гижмәтли фикирләр сөјләмишләр.

Һәр бир ашығ, һәр бир шаир, һәр бир сәнәткар өз дөврүнүн оғлудур. «Ашығ көрдүјүнү чағырар» сөзләрини тәсадүфи демәмишләр. Һәркаһ бир ашығ «јашадығым чәмијјәтин ишләри илә ишим олмамышдыр» демиш олса белә (Һәркаһ о һәгигәтән сәнәткардырса), истәр-истәмәз онун јарадычылығында дөврүн, заманын мүјјән мөһүрләри, нишанлары галмамыш олмас. Һәм дә онун јарадычылығынын формалашмасында тәкчә ичәрисиндә јашадығы чәмијјәтин јоһ, һәлә ондан чоһ-чоһ габагкы дөврләрдә јашајыб-јаратмыш сәнәткарларын тә'сирин дә бу вә ја дикәр шәкилдә өзүнү көстәрир. Одур ки, ашығлар тәкчә өз көрдүкләрини дејил, һәм дә өзләриндән габағ көрмүшләрин дә «көрдүкләрини»—сазларыны, сөзләрини өјрәнир, охујур, маһныларыны чалыр-чағырырлар.

Күман етмәк олармы ки, күнләрин бир күнүндә дүңјаа бир ашығ Гурбани, јахуд бир ашығ Әләскәр кәлмиш, о бирдән-бирә белә көзәл ше'рләр демиш, белә классик ше'р формалары јаратмышдыр. Әлбәттә, јоһ! Белә бәдии тәфәккүрә, ајдын вә образлы дилә, вәзнә, гафијәјә һаким булә камил сәнәткар олмағ үчүн, шүбһисз ки, бунларын һәр биринә зәнкин әдәби ирс, әдәби-бәдии зәминә лазым иди. Бәли, зәминә! Һәм дә беш илдә, он илдә јоһ, әсрләр мүддәтиндә, әсрләр бојунча јаранмыш, камилләшмиш вә бүллурлашмыш олан әдәби-бәдии зәминә! Мәһз белә бир әдәби-бәдии зәминә олмуш ки, бөјүк гурбаниләр, аббас туфарганлылар, даһа сонра бөјүк сазсөз устасы Әләскәр кими сәнәткарлар јетишә

билмишләр. Һәгиги сәнәт әсәри өзүндән әввәл
јаранмыш мүәјјән әдәби-бәди вә мәдәни ирс
үзәриндә мејдана чыхыр, әдәби нүмүнәләр,
бәди нанлијјәтләр бир естафет кими илдән-
илә, нәсилдән-нәслә кечир, даһа да инкишаф
едир, жүксәлир. Гәдим дөврләрин шаир вә
ашыглары тәрәфиндән јарадылмыш вә әср-
ләр бојунча истифаде едилмиш классик ше'р
формаларындан XX әсрин ашыг вә шаирләри
дә јарадычылыгга истифаде етмиш, инди дә
истифаде едирләр. Өзләриндән сонра кәлән
нәсилләрә фикир, мәзmun, мә'на чәһәтдән тә'-
сир көстәрән классик әсәрләр ашыгларыни,
шаирләрин јарадычылығына ше'р шәкилләри,
дил, үслуб чәһәтдән дә тә'сирсиз галмамыш-
дыр.

Алимләримиз «Дәдә Горгуд» бојларында
олан ше'рләри ашыг ше'рләринин гәдими, го-
пузу индики сазын ибтидан формасы, озаны
исә мүасир ашыгларымызын улу бабасы, сә-
ләфи һесаб едирләр. Мә'лумдур ки, бә'зи сү-
жетләр вә образлар узун мүддәт өлкәләри
кәзир, долашыр, нәһајәт, онун бирини вә бир
нечәсини өзләринә јурд едир, о јерләрдә даһа
чоһ мәшһурлашыр. Мә'лумдур ки, «Дәдә Гор-
гуд» бојлары вә оғузнамәләр, гоншу өлкә-
ләрдә, хүсусән, түрк дилли халглар арасында
кениш јайылмышдыр. Бу халгларын әдәби-
мәдәни әлагәләри, ше'рләриндә форма ошар-
лығы, дастанларында сүжет јахынлығы һа-
мыја мә'лумдур. «Дәдә Горгуд», «Әсли-
Кәрәм», «Ашыг Гәриб», «Короғлу» кими дас-
танлар һаггында гоншу өлкәләрдә јаранмыш
мүхтәлиф вариантлар вә версијалар буна ми-

сал ола биләр. Һеч шүбһә јох ки, ашыг сәнәти
гәдим дастанлардан, һағыллардан бәһрәлән-
мишдир. Бунунла белә, «Дәдә Горгуд» бојла-
ры вә бу бојларда олан ше'рләрлә Гурбани
вә Аббас ше'рләри арасындакы јахынлыг,
ошарлыг бунларын шәкли хүсусијјәтләриндә
дејил, үмуми руһунда, маһијјәтиндәдир. Чүн-
ки бу ашыгларын ше'р дили, үслубу, ифаде
тәрзи «Дәдә Горгуд» ше'рләриндән хејли
фәргли, демәк олар ки, һәтта узагдыр. Чоһ
күман ки, «Дәдә Горгуд» бојларынын јаран-
масы илә Гурбани вә Аббас кими ашыгларын
дүнјаја кәлмәләри, фәалијјәт көстәрмәләри
арасындакы тәхминән 4—5 әсрлик бир мүд-
дәтдә ел әдәбијјаты, ел ашыглары руһунда ше'р
демиш онларча гүдрәтли шаирләримиз, ашыг-
ларымыз олмушдур. Лакин тәәссүф ки, онлар-
дан бизә бир нишанә галмамышдыр. Демәк
олар ки, ашыг ше'ри чәһәтиндән XII, XIII, XIV
әсрләр фолклор тарихинин бош галмыш сәһи-
фәләридир. Олур ки, Гурбани вә Аббас Туфар-
ганлы «Дәдә Горгуд»дан чоһ, әсасән, һәмин
о танымадығымыз, билмәдијимиз, лакин вахты
илә олдуғларына шүбһә етмәдијимиз гүдрәт-
ли сәнәткарларын варисләридирләр. Онларын
һамысы гурбаниләрин, аббасларын, еләчә дә,
әлскәрләрин (заман е'тибарилә узаг олсалар
да) сәләфләри олмушлар. Дүз сөздүр ки, сә-
ләфләр олмаса хәләфләр дә ола билмәз!

Халгымыза, һагылы олараг, «шаир халгдыр»
дејирләр. О, сөзү та гәдим заманлардан вәз-
ли-гафијәли демәјә, аһәнклә демәјә, шаиранә
демәјә мејл көстәрмиш вә бу хүсусијјәт кет-
дикчә ән'әнә һалына кечмишдир.

Иш, эмək, зəһмəт нəғмəлəриндэн тутмуш, аталар сөзлəри, мəсəллəр, бəјатылар, охшамалар, лəјлалар, ағылар, сəјачы сөзлəри вə и. кими кəһ вəзнли-гафилəли, кəһ вəзнсиз, лəкин гафилəли шe'рлəр шəклиндə дeјилмишдир. Бурада əн кичик əлчүлəрдən, вəзнлəрдən (үчлүк, бeшликдən) тутмуш једдилик, сəккизлик, онбирлик, һəттə онбeшлик, оналтылыға кими əлчүлəрдən истифадə едилмишдир. Фикирлəр сэдəчə сөзлəрлə дeјил, гулағалры охшəјан, үрəклəрə јатан вəзнлə, гафилə илə, аһəнклə ифадə олунмушдур. Аталар сөзлəри, мəсəллəр, бəјатылар, елəчə дə, сəјсыз-һесабсыз кəрəјлылар, гошмалар вə с. шe'р шəкиллəриндə јаранмыш əсəрлəри буна мисал кeстəрмək олар.

Ашығларын һамысы ејни истe'дада, ејни мəзијјəтлəрə малик олмамышдыр. Онларын бири сазда, бири сөздə—шe'р демəкдə, бири сəсдə, бири мұдрик əгил-камалда вə сəнрəдə дикəриндэн үстүн олмушдур. Ашығ сənəти өзүнə хас бир диллə, бир «јарышда», ашығларын бир-биринə гаршылығлы тə'сири илə күн-күндən инкишаф едib зəнкинлəшмишдир. Ашығ Əлəскəр һəм гəдим устад ашығларын—узғ сəлəфлəринин сənəтини дəриндən өјрəниш, һəм дə тарихən она нисбətəң јахын Ашығ Валєһ, Молла Чума, Дилгəм, Ашығ Алы, Ашығ Муса, Хəстə Гасым, Ашығ Һүсєји Шəмкирли, шаир Абдулла кими сəлəфлəринин вə мұасирлəринин əсəрлəриндən чох кəзəl һалы олмушдур. Адлары чəкилən бу сənəткарлар ичтимаи һағсызлығ, зүлм-əсарəт əлєјһинə, чар мə'мурлары, дин хадимлəри, моллалар

əлєјһинə тəнғиди əсəрлəр, сатирик шe'рлəр јазмышлар. Елəчə дə бу шаир—ашығлар, ашығ—шаирлəр мəһəббət лирикасынын, нəсифəтамиз шe'рлəрин, мұдрик устаднамəлəрин кəзəl нүмунəлəрини јаратмышлар. Бу əдəби, мə'нəви, руһи јахынлығ ашығ сənəтинин даһа да инкишафына, елəчə дə ашығ Əлəскəрин јарадычылығына өз хeјирхəһ тə'сирини кeстəрмиш, онун инкишафында мұһүм амиллəрдən олмушдур. Көрүндүјү кими Ашығ Əлəскəр гуру јердə јох, маһир сənəткарлар мұһитиндə, чох зəнкин халғ јарадычылығы, күчлү əдəби ирe үзəриндə бој атыб јүксəлмишдир. Əлəскəрин гејри-ади истe'дадыны, чидди сəјини дə буна əлəвə етдикдə онун шe'р алəминдə кeстəрдији мисилсиз һүнəр вə мə'чүзəлəр тамамилə тəбини көрүнүр.

Ашығ поезијасы һəмишə халғын һəјат, мəнишəт вə арзу-эмəллəри илə сыхы сурəтдə бағлы олдуғундан өз тəбиəти е'тибарилə рeалист поезијадыр. Ашығ Əлəскəрин шe'рлəринин романтик ганадлары ону јалныз јашадығы мұһити јахшы көрə билəчəји (əһатəли көрə билəчəји) бир јүксəклијə галдыра билмишди. Лəкин онун рeализми даһа күчлү, даһа зəминлидир. «Ашығ Əлəскəр јарадычылығында ашығ поезијасы рeализми јени мəрһəлəјə галды, јени кeјфијјəт газанды»*.

Əлəскəр јарадычылығынын хүсусијјəтлəрини јалныз онун дөврү, мұһити вə гүдрəтли

* М. Ибраһимов. Ашығ поезијасында рeализм, Азəрбајҗан ССР Елмлəр Академијасы нəшријјаты, Бақы, 1966.

исте'дады илэ изаһ етмэк өзү дә биртәрәфли-лик оларды. Чүнки Әләскәрин инкишафында ше'р ән'әнәмизин дә мүһүм ролу олмушдур. Ашығын чох марағлы вә зәнкин јарадычылығына М. П. Вагиф, М. В. Видади, Ә. Нәбати кими шаирләримизин, фолклорумузун, хүсусән ашығ поезијамызын хејирхаһ тә'сири олмушдур. Еләчә дә Ашығ Әләскәр өз мүасирләринә вә өзүндән сонра кәлән Ашығ Муса, шаир Вәли, Ашығ һүсејн (Шәмкирли), шаир Абдулла, Ашығ Әсәд, Ашығ Шәмшир, Ашығ Мирзә вә Ашығ һүсејн (Чаван) кими ашығ вә шаирләримизин јарадычылығына мүсбәт тә'сир кәстәрмишдир. Ашығ Әләскәр јарадычылығынын бу чәһәтләрини мүтәхәссисләримизин, фолклоршүнасларымызын дәриндән тәдгиг едиб өјрәнмәләри вә елми әсәрләрлә, мәгаләләрлә чыхыш етмәләри ишимизин фајдасына оларды.

Јери қалмишкән бу мәсәләнин бир чәһәтини дә гејд етмэк истәрдик. Мүхтәлиф дөврләрдә вә маһалларда чалыб-чағыран ашығлар аз олмамышдыр. Лакин ашығ сәнәти тарихиндә мүхтәлиф дөврләрдә јаранмыш әсасән ики күчлү ашығ мәктәби олмушдур. Онлардан бири: Аразын о тајында јетишән вә Ашығ Гурбани илэ танынан, сонралар **Аббас Туфарганлы** кими гүдрәтли сәнәткарын ады илэ мәшһурлашан **ашығ мәктәби**; дикәри: Көјчә маһалында Ашығ Алынын ады илэ танынан, нәһәјәт, фөвгәл'адә исте'дада малик олан Ашығ Әләскәрин симасында бөјүк шөһрәт газанмыш **Көјчә ашығ мәктәби** олмушдур. Көјчә маһалында ашығ сәнәтинин чох инкишаф

етмәсинин вә интишар тапмасынын, демәк олар ки, Азәрбајчанын һәр јериндә, еләчә дә гоншу халқларын арасында јайылмасынын сәбәбләри, Чәнуб ашығ мәктәбинин Көјчә мәктәбинә нә кими тә'сир кәстәрмәси вә ја онларын бир-биринә гаршылығлы тә'сири кими мәсәләләр фолклоршүнаслығымызда һәлә өз лазыми һәллини тапмамышдыр.

НӘЖАТЫ

Ады вә ше'рләри дилимиздән дүшмәјән Ашыг Әләскәрин тәрчүмеји-һалына аид мә'луматымыз чоһ аздыр. Бунун сәбәби нәдир? Бунун сәбәби одур ки, ашыгларымызын нәнки савадсызлары, һәтта савадлылары да өзләринин һеч олмаса мүхтәсәрчә бир тәрчүмеји-һалыны јазыб гојмамышлар. Ашыг ше'ринин, бир гајда олараг, сәрләвһәси вә јазылы тарихи олмур. һәр ше'рин һачабәјти, адәтән, онун сәрләвһәсинин, сон мисраларындакы ад вә тәхәллүс исә мүәллифин имзасыны әвәз едир. Алимләримиз ашыгларын тәрчүмеји-һалларыны јазанда чоһ заман онларын ше'рлериндә тәсадүф олуна әләгәдар фактлардан, һадисәләрдән, јер адларындан вә с. истифадә едирләр. Хошбәхтликтән, Ашыг Әләс-

кәри өз көзү илә көрән, онун һәјатына вә фә-алијјәтинә бәләд олан аилә үзвләриндән вә танышларындан бә'зиләри бу күн дә сағдыр. Биз Ашыг Әләскәрин һаггында ел ичиндә сөјләнәнләрдән, јазыланлардан, нағыла вә дастана дәнән әһвалатлардан, нәһәјәт, бөјүк шаирин өз әсәрләриндән өјрәнирик ки:

Ашыг Әләскәр тәхминән 1821-чи илдә, Ер-мәнистанда, Көјчә маһалынын Ағкиләсә кәндиндә јохсул Алмәммәд кишинин аиләсиндә анадан олмушдур.* Көјчә маһалындан олдуғуну ашыг өзү бир ше'риндә фәхрлә дејир:

Көјчә маһалдыр маһалым мәним.

Алмәммәд киши 7—8 нәфәрлик аиләнин башчысы иди. О да јохсул гоншулары киши бир азча әкинчилик вә һејвандарлыгга мәшғул олур, имкан тапдыгча күрәк, шана, хырда-пара ағач вә тахтадан диқәр шејләр дүзәлдир, апарыб гоншу кәндләрдә сатырды. Алмәммәд киши јохсул олса да өз әлинин әмәјилә јашадығы, усталығы, дүзкүнлүјү илә кәндиләр арасында һөрмәт газанмышды. Онун бир гәдәр тәб'и дәварды, арабир ше'рләр дә дејәрди. Лакин саз чалмаг әлиндән кәл-мәзди.

Алмәммәд кишинин аиләси бөјүк, күзәраны ағыр олдуғундан 13—14 јашлы Әләскәри

* Ашығын һәјатына аид фактлар, әсасән, 1963-чү илдә Азәрбајҗан ССР Елмләр Академијасы нәшријатынын бурахдығы «Ашыг Әләскәр» китабындан кәтүрүлмүшдур.

Ақилсә кәнд сақини Қәрбәләјы Гурбан адлы бир варлыја нөкәр вермишди. Нөкәр олмағ саһибқарын, ағанын бүтүн ишләрини көрмәк демәк иди. Лақин, дејиләнә көрә, Қәрбәләјы Гурбан хошрәфтар, һәлим тәбиәтли, мәрһәмәтли адам имиш. Анчаг онун Мәһәррәм адлы тәрсахсијјәт, тундмәчәз, варлы-дөвләтли гардашы вармыш. Она ел ичиндә «Пулла Мәһәррәм» дејәрләрмиш. Көһнә кәнддә, ағыр шәрайтдә Әләскәр Гурбан кишиқилдә 4 ил нөкәр олмуш, өз көзәл рәфтары, мәррифәти, габилијәти сајәсиндә о аиләнин һөрмәтини газанмышды...

Қәрбәләјы Гурбанын өзүнә јетик вары-дөвләти олса да өвладдан қасыб иди. Көзүнү ағы-ғарасы Сәһнәбаны адлы бирчә ғызы варды. Гурбан киши вә арвады Сарај ханым оғуллары олмадығыннан һәмишә дәрдләшир, хиффәт чәкәрмишләр...

Әләскәр вә Сәһнәбаны бир-бирини үрәкдән, тәмиз бир ешглә севирди. Чаванларын бу мәррибанлығыннан Гурбан кишинин аиләси наразы дејилди. Лақин бу әһвалатдан наразы галанлар да варды...

Көһнә дүнјада иш, әмәк адамларынын—чобанын, нөкәрин, муздурун әлиндән бирчә севмәк, кизли севмәкдән гејри галан бүтүн һағғы, ихтијары алынмышды. Јох, әслиндә онлара севмәк ихтијары да верилмәмишди. Кимә нә ки, нөкәр чухасынын вәзнәләри алында кәләчәјин бөјүк шаири, ашығы Әләскәрин ешг одуна алышыб јанан үрәји дејүнүрдү.

Бу ики кәңчин бир-бири илә мәррибанлы-

ғы, ешг-мәһәббәт мәчәрасы узун сүрмәди. Сәһнәбаныны әмиси «Пулла Мәһәррәм» зорла өз оғлу Мустафаја алды.

Әләскәр севкилиснә наил ола билмәди, накам галды. Шаир бу һадисәдән нә гәдәр кәдәрләндијини, нә гәдәр мүтәәссир олдуғуну өзүнүң бир сыра одлу-аловлу гошмаларында, јаныглы шәрләриндә ифадә етмишдир:

Мүддәтли көзүмдән олудбу ираг,
Әридиб үрәјим дәрду-ғәм, фәраг,
Бүллур бухаг, лаләјанаг, ајгабаг,
Ала көзлү Сәһнәбаным кедибли.*

Әләскәрин Сәһнәбаны илә ешг мәчәрасыны кәнддә һамы ешитмишди. Әләскәр даһа Гурбан кишинин аиләсиндә гала билмәзди. Әһвалат дилә-ағыза дүшмүшдү. О өз ешги, мәһәббәти һағғында шәрләр гошмуш, маһнылар сејләмиш, өзүнү танытмышды. Әләскәрин истәдадлы бир кәңч олдуғуну артыг аиләси, гоһум-гоншулары, ели-обасы билирди.

Дөврүнүн чох гүдрәтли ашығларындан олан ғызылвәнкли Ашығ Алы Көјчә маһалында шөһрәт газанмышды. О кәзмиш, көрүб-көтүрмүш устад ашығ иди:

Кәшт ејләдим бу дүнјаны доландым,
Әллини кечирдим, јүзә нә галды.

* Бундан сонра мисал кәтирдјимиз парчалардан бәзиләринин башга вариантлары да вар, даһа мүнәсиб билдјимиз варианты веррик.

О, «кәшт еләјиб дүјяны доландыгы» вахт
Әләскәр һәлә тәхминән 17—18 јашларында
бир кәңч иди. Ашыг сәнәтинә бөјүк һәвәсини
вә исте'дадыны көрүб айләси Әләскәри Ашыг
Алыја шакирд верди. Устад ашыг, исте'дадлы
шакирд, ашыг сәнәтнини исти бешикләриндән
олан Көјчә маһалы!.. Даһа нә арзу етмәк ла-
зым иди. Уча ше'р нәрдиванынын илк, һәм
дә мөһкәм пилләләри, әзәмәтли сәнәт дағла-
рына галхан илк уғурлу чығырлар, јоллар
инди даһа көрүнмәкдә иди...

Ашыг Алынын шакирди Әләскәрә хејир-
хаһ тә'сири аз олмамышдыр. Әләскәр устады-
нын јанында сәнәтини сирләрини дәриндән
өјрәнир, күндән-күнә инкишаф едир, пүхтә-
ләшир, мәшһурлашырды. Нәһајәт, јери кәл-
дикчә, өз дөврүндә тајы-бәрабәри олмајан
устады Ашыг Алы илә габаглашыр, дөш-дөшә
кәлир, дејиширди.

Сөјләјирләр ки, бир күн Ашыг Алы ша-
кирди Әләскәрлә дејишир. Мәчлис әһлинә
силдирмәк үчүн ки, Әләскәр чох бөјүк исте'-
дад саһибидир, һәм дә о, даһа тамам-камал
ашыгдыр, мүстәгил мәчлис идарә етмәјә ла-
јиг вә гадирдир, Ашыг Алы Әләскәрлә дејиш-
дији заман гәсдән өзүнү мәғлуб көстәрир,
өз сазыны она тәғдим едир. Лакин бөјүк сә-
нәткардан дәрс алмыш Әләскәр сазы гәбул
етмир:

Бир шакирд ки, устадына кәм баха
Онуң көзләринә ағ дамар, дамар.

дејә мәшһур тәчнисини сөјләјир

Бу дејишмә вә белә сәмими рәфтар, гајгы,
достлуг ел ичиндә һәм устад Ашыг Алынын,
һәм дә онун габилијјәтли, исте'дадлы шакир-
ди Әләскәрин һөрмәтини гат-гат артырыр.

* *
*

Ше'рләри охучулары һејран гојан, ады-
саны дилләр әзбәри олан Ашыг Әләскәрин
савады олмушдурму? Бу суал һәмишә муба-
нисә доғурур. Ше'рин бүтүн шәкилләриндән
вә тәрзләриндән мәнһарәтлә истифадә етмиш,
һәтта ән чәтин тәчнисләр, мүрәккәб ғыфыл-
фәндләр, додағдәјмәзләр, дилтәрпәнмәзләр вә
с. јаратмыш бөјүк сәнәткара савадсыз демәк
олармы? Әлбәттә, јох! Лакин нә едәсән, онун
аилә үзвләриндән, гоча ашыглардан, ону кө-
рәнләрдән, биләнләрдән дөнә-дөнә сорушму-
шуг. Ашыг Әләскәрин охудуғуну, јаздығыны
көрдүм дејән јохдур.

Ашығын әсәрләрини охудугда онун билдир-
мә'лумат чәһәтчә чох дәрин, ше'р шәкиллә-
риндән истифадә чәһәтчә чох маһир, дил-ифа-
дә чәһәтчә чох зәнкин олдуғу гәнаәтинә кә-
лирик. Онун бир чох әрәб, фарс сөзләриндән
вә тәркибләриндән мәнһарәтлә истифадә етди-
јини көрдүкдә савадсыз бир адамын бу гә-
дәр камил олдуғуна һејран галырыг. Белә
гәлиз сөзләри, ифадәләри сечмәк, онлары өз
јериндә дүзкүн ишләтмәк үчүн тәкчә исте'дад
кифәјәт дејилдир, ојини заманда, мүстәгил са-
вад лазымдыр. М. Ф. Амунов ашынә динимиз
кими Ашыг Әләскәр охураг јаздык билмә-

миш, куја савадсыз олмушдур. Јох, эслиндэ
Элэскэр савадсыз дейилди. Савады жалныз
сөзлэри јаза билмэк, охуја билмэк ма'насын-
да дейил бир дэ биллик, ма'лумат, хазырлыг
ма'насында ишлэдирилэр. Бу ма'нада, Элэскэр
өз дөврүнүн чох савадлы, чох хазырлыгы,
чох камил шэхсијјэтлэриндэн иди. Јазы-оху
эјрэнмэкдэн өтрү мүһүм амиллэр олдуғу ма'
лумдур, лакин биллик алмагдан өтрү башга
васитэлэр дэ вардыр. Билији, ма'луматы жал-
ныз көзлэ јох, гулагла алаңлар да олмушдур.

Халгын ше'р сәнэт чешмэлэри битмэз-тү-
көнмээдир. Бу чешмэлэрин гајнаглары чох
дэриндэн—галы торпаг лајларынын, сал даш-
ларын, гајаларын, мүхтэлиф минерал сүхур-
ларын алтындан узун мүддэт ахмыш, нәһа-
јет, думдуру, шэффаф чешмэлэр шәклиндэ јер-
ин үзүнә чыхмыш булаглары хатырладыр.
Ким бу тэртэмиз чешмэлэрин дуру, шэффаф
сујундан, ашыгларымызын дедиклэри кими,
«аби-һәјатдан» ичмэк истәмэз? Гәдим ашыг-
ларымыз, ел шаирләримиз, гүдрәтли сәнэт-
карларымыз мәнз бу сулардан—өз рәнкини,
дадыны, тәрәвәтини итирмәмиш бу чешмэләр-
дән ичмишләр. Ел јарадычылығынын түкөн-
мәз гајнаглары, шэффаф булаглары халгымы-
зын кениш вә һәрәрәтли үрәји олмушдур. Биз
ашыгларымызын, хүсусән, гәдим ашыглары-
мызын чох ширин, ағыллы-камаллы гошма-
ларыны, чох мүдрик, фәлсәфи устаднамәләр-
рини мүасир ашыгларымызын ифасында
динләркән о ше'рлэрин мүәллифләринин са-
вадсыз олдуғларына инанмаг истәмәрик. Ла-
кин онларын һансы зәйкин халг јарадычы-

лығында, һансы әдәби ирсдән, һансы
сәнэт чешмэлэриндән бәһрәләндикләрини өј-
рәндикдә һәтта тәһсил көрмәјән—савадсыз
ашыгларымызын да белә мисилсиз ше'рләр,
фәлсәфи устаднамәләр јаратдығларына тәәч-
чүб етмирик.

Гәдим ашыгларымызын әксәријјәти јазы-
оху билмәмишләр, лакин онларын чоху биллик
алмыш—«савад» кәсб етмишләр. Ашыг Элэс-
кәрин дэ мүәллимлэри, әсасән, устад ашыг-
ларымыз, мүдрик халгымыз, халг јарадычы-
лығы, хүсусән дастанларымыз олмушдур.
Онун истифадә етдији вә бизә гәлиз көрүнән
дил, ифадә вә тәркиблэрин чоху вахты илә
классик ашыг поезијасында ишләнмишдир.

Эрәб һуруфатында әлиф («а») дүз хәтт,
дал («де») сыныг хәтт шәклиндә олур. һәрф-
ләрдән образлар јаратдыгда ашыг бунларын
формасыны билмәли, тәсәввүр етмәли иди.
Ашыг Элэскәр, көрүнүр, һәрфлэрин шәкиллә-
рини билмиш вә онлардан тәшбиһ кими исти-
фадә етмишдир. Бәс савадсыз олдугда о, бу
һәфлэрин шәкилләрини нечә тәсәввүр едә би-
ләрди. XVI әсрдә јашајыб јаратмыш Ашыг
Гурбани «Олу» рәдифли гошмасынын бир је-
риндә дейир:

Улу диванларда чәкилир адым,
Эршә бүләнд олду дады-фәрјадым,
Башым үстә ганым ичән чәлладым,
Сағ әлиндә әлиф гәддим дал олу.

Демәк ки, кечмиш дөвләрдә јашамыш сә-
нәткарлар да һәрфләрдән сурәт кими, тәшбиһ
кими истифадә етмишләр. Бу хүсусијјәт Ашыг

Әләскәрә, еләчә дә, башга ашыгларымыза
онларын савадлы вә ја савадсызлыгындан
асылы олмајараг јазылы вә шифаһи ше'р әл'
әнәләриндән кәлир.

* *
*

Дејиләнә керә, Әләскәр узун мүддәт ев-
ләнмәмиш, Сәһнәбанынын ешги илә јаша-
мыш, она ше'рләр гошмуш, һәтта сонралар
бу әһвалаты һәчмчә кичик, лакин чох гәмли,
кәдәрли, ејни заманда, чох мараглы сәһнәчик
шәклиндә ишләмишдир.

Сәһнәбаны зорла әрә верилдикдән сонра
онун јанына кәндәрилмиш «ғасид»—Зәһрә
гајыдыб кәлмишдир. Интизарлы, дәрдли шаир
һәјәчанлар ичиндәдир:

— Сөјлә ғасид, мүхтәсәри, вәссалам,
Әрзими чанана дедим, нә деди?—

дејә Зәһрәјә мүрачиәт едир, Зәһрә чава-
бында:

— Кедиб әрзи-һалын јара сөјләдим.
Иңчимәсин мәндән, чанана,—деди.
Зүлм әлијлә мәни јада вердиләр,
Виран галсын белә замана,—деди.

Шаир «ғасидә» башга суаллар дәхи верир:

— Көнүл кәрәк истәдијин истәјә,
Достун сөзүн доста кәрәк дост дејә,
Рәһм ејләјиб мән үрәји хәстәјә
Дәрдимчи ләғмана дедим, нә деди?

Көрүнүр, ашыг «ғасиди» дә замандан ши-
кајәтчи вермишдир. Онун дәрди дә бу кәңч-
ләрин дәрдинә ғарышмышдыр:

— Зәһрәјәм, синәмдә дәрдү-гәм чохду,
Үстүмә төкүлән пейканды, охду,
Дунјада әдаләт, һәгг-диван јохду,
Јетирә дәрдими дәрмана,—деди.

Көһнә дунјада варын-дөвләтин һөкмүнүн,
пуллуларын зоракылығынын, гызларын, гадын-
ларын һүгүгсузлуғунун, кәңчләрин накам
ешгинин, мәһәббәтинин реал тәсвирини верән
бу сәһнәчик тамам-камал бир дастан тә'сир-
ни бағышлајыр.

Накам ешгиндән иңчик ашыг, нәһәјәт, 40
јашыннан сонра Кәлбәчәр рајонунун Јаншаг
кәндиндән Анаханым адлы бир кәндли гызы
илә евләнмишдир. Анаханымдан ашығын 4
оғлу, 2 гызы олмушдур. Ашыг Әләскәрин «Гә-
риб-гүрбәт елдә гыз севән оғлан» мисрасы
илә башланан ше'ри вә «Хәбәрин вармы» рә-
дифли гошмасы охучулара чохдан танышдыр.
Лакин ашығын гызына, арвадына зарафат-
јана дедији бу мәзәли ше'рләр онун аилә мөһ-
рибанлығына һеч бир манечилик көстөрмә-
миш, әксинә бу аиләнин сәмимијјәтинә, мөһ-
кәмләмәсинә даһа да көмәк етмишдир.

Ашыг Әләскәр уstad ашыг, маһир сөз сәр-
рафы олмагла јанашы чох ишкүзар, зәһмәт-
севәр вә әлиуста бир адам иди. Онун әкин,
бичин, хырман ишләри хошладығы вә јашы
билдији ишләр иди. Ашыг Әләскәр кәнд һәјәт
вә мөншәтиндә зәрури сајылан әләтләрин, де-
мәк олар ки, һамысыны өзү һазырлаја би-

лирди. Һәтта ев тикмәк, араба багламаг, дә-
жирман низамламаг кими о замана көрә чох
чәтин олан, хусуси усталыг—өрүкчүлүк, дүл-
кәрлик бачарыгы тәләб едән чәтин пешәләр дә
өлиндән кәлирди. Бурадан шаирин ишә, зәһ-
мәтә, әмәк адамларына хејирхәһ мүнәсибәти
изәһсыз да ајдын олур.

Шаир зәһмәт чәкмәјәнләри, фәјдалы иш
көрмәјәнләри, бачарыгсыз «улаглары» бәдој
дејиб әбри-әтласа бүрүјәнләри—«шаһлыг да-
ма чәкәнләри» тәсадүфи тәнгид атәшинә
тутмамышдыр.

Ашыг Әләскәрин јарадычылыгында башга
сәпкидә олан тәчрүмеји-һал характерли ше-
рләр дә аз дејилдир. Шаирин өзүнүн вә ја аилә
үзвләринин, еләчә дә достларынын, таныш-
ларынын башына кәлмиш әһвалатла, һадисә
илә әлагәдар дејилмиш бир сыра ше'рләри
мә'лумдур. Бу һадисәләрдән һалы олмајан
охучу бә'зән шаирин бу сајаг ше'рләринин
мәнасыны, онун гәминини, кәдеринин сәбәби-
ни дүзкүн баша дүшмәкдә чәтинлик чәкир.

Сәһнәбаны әһвалатындан сонра шаирин
чох кәдәрләндирән һадисәләр олмушдур ки,
бунлар ашыгын јарадычылыгында бу вә ја
дикәр шәкилдә өз ин'иқасыны тапмышдыр.

Ашыг Әләскәрин узун мүддәт сүркүндә
галмыш јахын гоһуму Молла Рәһим, тәхми-
нән 1910—1912-чи илләрдә Ағкилсәјә гајы-
дыр. Күнләрин бир күнүндә Ашыг Әләскәрин
өгүлү Бәширин күлләси тәсадүфән Молла Рә-
һимә дәјиб ону өлдүрүр. 28 ил сүркүндә гал-
мыш истәкли халасы оғлунун уғурсуз бир тә-

садүф үзүндән өлүмү ашыгы олдугча кәдәр-
ләндирир:

Накаһ бади-сәрсәр әсди үстүмә,
Өмүр бостанымын тагы кәсилди.
Өз әлимлә хәта дәјди өзүмә,
Бәдәндән голумун сагы кәсилди.

Гәза тутду, гәдәр мәнн будалы,
Ағлатды достлары, күлдүрдү јады,
Зәһирмара дөндү ағзымын дады,
Әлимдә шәрбәтим ағы кәсилди.

Сонралар (тәхминән 1915-чи илдә) Әләс-
кәрин аиләсиндә башга ағыр һадисәләр дә үз
верир. Ашыгын, хәтрини чох истәдији гарда-
шы оғлу (һәм дә гызынын әри) Гурбан вәфат
едир. Дејиләнә көрә, Гурбанын вахтсыз вәфа-
ты ашыгы о гәдәр сарсыдыр ки, бу ағыр итки-
нән сонра ашыг бир даһа сазыны көјнәкдән
чыхарыб әлиנә көтүрмүр.

1916-чы илдә, кәнд кохасы Мәшәди Гасым
аға онун бир бујругуна әмәл етмәдији үстүн-
дә Әләскәрин оғлу Әбдүләзими гаччы илә
дөјүр. Бәшир бу һадисәдән чох гәзәбләнир,
коханы күллә илә вуруб гачыр... Бу сәбәбдән
Әбдүләзими вә ашыгын гардашы Хәлили ту-
турлар. Бир-биринин далынча кәлән бу бәд-
бәхт һадисәләр Ашыг Әләскәри узун мүддәт
кәдәрләндирмишдир. Олур ки, ашыгын бә'зи
гәмли, гүссәли ше'рләрини онун дөврү-заманы
илә, өзүнүн вә аиләсинин башына кәлән бу вә
бу кими һадисәләрлә изәһ етмәк даһа доғру
олар.

Ашыг Әләскәрин бир чох кәндләрдә, ма-
һалларда јахын достлары, танышлары вар-

мыш. О чүмлэдэн ираванлы Абуталыб, гарабағлы Заманхан оғлу Гара, ағдабанлы шаир Гурбан, зодлу Мирзэ Бәйләр вә б. онун истәкли навадарларындан идиләр. Өз жүксәк әгликамалы, билији-мә'луматы илә башга достларындан сечилән Мирзэ Бәйләр һаггында Ашыг Әләскәр бир ше'риндә:

Фирәнк, фарсы, руси, түрки, әрәби
Беш дил илә вар савады, Бәйләрини,

дејә ону чох тәдбирли, мәсләһәтчи вә мәдәни адам олдугуна, хүсусән, бир сыра дилләри билдијинә көрә тә'риф етмишдир.

Загафгазијанын бир чох маһал, шәһәр вә кәндләрини кәзмиш, көрмүш, тојлар, нишанлар етмиш, мәчлисләр кечирмиш Әләскәр уstad ашыг, гүдрәтли шаир кими танындыгдан сонра һәр бир ашыг онун шакирди олмағы, ондан дәрс алмағы, өјрәнмәји өзүнә бөјүк шәрәф билирди. Ашыг Нәчәф, Ашыг Мустафа, Ашыг Јусиф, Ашыг Микајыл, Ашыг Иса, Ашыг Әсәд вә башгалары ustad Ашыг Әләскәрин шакирди олмушлар. Ашыг бир ше'риндә:

Адым Әләскәрди, мәрди-мәрдана,
Он ики шәјирдим ишләр һәр јана

демиш олса да, онун шакирди он ики дејил, олдугча чох иди вә инди дә чохдур. Чүнки Әләскәрин шакирдләри јалныз онун јанында билаваситә шакирдлик едәнләр дејил, бир дә о ustadын јаратдығы бөјүк мәктәби битирмишләрди. Кими Әләскәрин өзүнүн, кими

шакирдинин, кими дә онун инкишаф етдирди, жүксәк пилләјә галдырдығы сәнәт мәктәбинин шакирди олмушдур. Еләчә дә Ашыг Әләскәрин өз мүасирләри вә өзүндән сонра кәләнләр, Ашыг Муса, шаир Абдулла, Шаир Вәли, Ашыг һүсејн (Шәмкирли), Ашыг Шәмшир, Ашыг Мирзә, Ашыг һүсејн (Чаван) мәкәр бу мәктәбдә дәрс алмамышлармы?

Бөјүк ше'р-сәнәт очагынын күчлү, гүдрәтли, ашыг мәктәбинин ustadы, ағсагалы Ашыг Әләскәр тәхминән 1926-чы илдә Көјчә маһалынын Ағкиләсә кәндиндә вәфат етмиш вә орада кәнд гәбиристанында дәфн едилмишдир.

К И Т А Б Л А Р Ы

Халг јарадычылығына мараг, ону севмәк, ондан өјрәнмәк һәвәси, демәк олар ки, чохдандыр. Онун көзәл нүмунәләрини топламаг вә чап етдирмәк тәшәббүсү һәлә XIX әсрин әввәлләриндән башланмышдыр. Халг јарадычылығынын бә'зи нүмунәләри СМОМПК*-дә нәшр олунмушдур. Лакин бу заман көрүлән ишләр халг јарадычылығы хәзинәсинин топланышы, өјрәнилмәси үчүн кифәјәт дејилди, мәнһуд характер дашыјырды.

Азәрбајҗанда Совет һакимийјәти илләриндә халг јарадычылығына мүнәсибәт көкүндән дәјишди, јени бир вүс'әт алды. Алимләримиз, фолклоршүнасларымыз бу саһәдә даһа чидди

* «Собрание Материалы Описания Местностей и Племен Кавказ» серијалы мәчмүәләр нәзәрдә тутулур.

мәшғул олдулар, даһа кениш миҗасда елми иш апардылар. Халг јарадычылығынын топланмасында, нәшриндә вә тәдгигиндә јарадычы зијалыларын, хүсусән, шаир вә әдибләримизин әмәји бөјүкдүр. Халг һәјаты илә дәриндән таныш олан, ел руһуну јахшы билән, ашыг ше'ринин пәрәстишкарларындан олан шаир Һүммәт Әлизадә бу елми, мәдәни, әдәби ахтарыш јолунда, нечә дејәрләр, «ајағындан дәмир чарыгларыны чыхармады», «әлиндән дәмир әсасыны јерә гојмады», ел-ел, ојмаг-ојмаг кәзди, долашды, чавандан, гочадан, көрәндән, биләндән ашыг ше'ри сорағына дүшдү. Һүммәт Әлизадә унудулмагда, итиб батмагда олан ашыг ше'рләрини јорулмадан, мүнтәзәм шәкилдә топлады. О нә тапды, нә өјрәнди онларын һамысыны уstadларла, дүнја көрмүш, тәчрүбәли гочаларла бир дә мәсләһәтләшди, бир дә саф-чүрүк етди, дәгигләшдирди. Халгымызын бу фикир, хәјал, арзу-әмәл, ше'р-сәнәт инчиләрини, мәдәни сәрвәтләрини—ашыг поезијасынын көзәл нүмунәләрини, еләчә дә, ustad Ашыг Әләскәрин ше'рләринин о вахт тапылан, әлдә олан гисмини китаб һалында чап етдирди. Јери кәлмишкән демәк лазымдыр ки, халг јарадычылығы нүмунәләринин топланмасы, нәшри ишиндә Салман Мүмтаз, Әһлиман Ахундов, Сәттар Ахундов кими тәдгигатчы вә јазычыларымызын хидмәтләри дә аз дејилдир. Халг јарадычылығынын, хүсусилә ашыг поезијасынын, еләчә дә, дастанларын һәртәрәfli өјрәнилмәси вә тәдгиги саһәсиндә узун мүддәт мәшғул олмуш вә дәрин тәдгигат әсәрләри

жаратмыш Һәмид Араслы, М. Тәһмасиб, Ә. Гарабағлы, М. Ибраһимов, М. Сејидов кими алимләримизин, еләчә дә, Ә. Ахундов, С. Јагубова, В. Вәлијев, һәмчинин Е. Елдарова, П. Әфәндијев, Идрис Ибраһимов кими тәдгигатчыларын, фолклоршүнасларын хидмәтләри тәдирәләјигдир.

Ашыг Әләскәрин ше'рләри өз вахтында кағыз-китаба көчүрүлмәдијиндән, һәмишә ағыздан-ағыз, дилдән-дилә кәзиб долашдығындан бә'зи дәјишикликләрә вә тәһрифләрә мәруз галмышдыр. Бу сәбәбдән ашығын китабларынын илк нәшрләри мүәјјән гәдәр гүсрлу вә натамамдыр.

Шаирин әсәрләри 1934-чү илдән 1971-чи илә кими ајрыча китаб һалында тәхминән алты дәфә нәшр олунмушдыр. Мүхтәлиф илләрдә чап олунмуш бу китаблары бир-бирилә тутушдурдугда буналарын һәр биринин әввәлкиләрдән хејли фәргли олдуғуну көрүрүк.

Биз ашығын китабларынын сон ики нәшрини (1956-чы вә 1963-чү илләрдә чап олунмуш нүсхәләри) мүгајисә етдикдә көрүрүк ки, биринчидә бә'зи бәндләр бүтүнлүклә дүшмүш, бә'зи бәндләр алт-үст кетмиш, бә'зи нисралар исә тәһриф олунмушдыр.

Мәсәлән, китабын 1956-чы ил нәшриндә ајры-ајры ше'рләрдән ашағыдакы бәндләр дүшмүшдүр:

Кәрајылар үзрә:

«Билмирәм» рәдифли кәрајлыда:

Дилбәрин гәсдинә кирдим,
Ала көзләрини көрдүм,

Гөвр еләди көһнә дәрдим
Олубду тәзә, билмирәм.

«Телләрин» рәдифли кәрајлыда:

Шәкәр сөзү, ширин дили,
Күмүш биләк, назик әли,
Ахшам, сабаһ сәһәр јели
Дәјәндә әсә телләрин.

Вәсфинә сөзләр јарашыр,
Голларын бојундан ашыр,
Кәклик кими гаггылдашыр,
Кәлибди сәсә телләрин.

«Кәклик» рәдифли кәрајлыда:

Овчун бәрәдә дурубду,
Бојунуну сәнә бурубду,
Каманын јаман гурубду,
Сағын, чыхма дүзә, кәклик!

Достдан доста бу фәнд олсун,
Зүлф бојнума кәмәнд олсун,
Бундан дөнән ләвәнд олсун,
Илгар гојар јазә, кәклик!

«Олду» рәдифли кәрајлыда:

I вариант (1956-чы ил нәшриндә)

Сәни мәнән ајры салан
Филан оғлу филан олду.

II вариант (1963-чү ил нәшриндә)

Иткин дүшдү түләк-тәрлан
Сар да кәклик алаң олду.

Гошмалар үзрә :

«Бәјистан» рәдифли гошмада:

Гәза-гәдәр мәни кәч доландыар,
Севкини севкидән тез усандыар.
Бүлбүл өзүн ода салар, яндырар,
Гөңчә мејлим варса хара, Бәјистан.

«Гырмызы» рәдифли гошмада:

Сәррафам, көвһәри каны итирдим,
Һесабы, дәфтәри, саны итирдим,
Үзүн көрдүм, дин-иманы итирдим,
Чәкдин синәм үстә дагы гырмызы.

«Долансын» рәдифли гошмада:

Залым чәллад суеяҗыбды ганыма,
Бизимки дә галсын һагг диванына,
Фәләк ешг атәшин салыб чаныма,
Лазымды пәрванә нара долансын.

Бәндләр дүшмүшдүр.

Ашығын 1956-чы илдә нәшр олунмуш китабында «Гыз севән оғлан» ше'ринин:

Зибил чыхыб ушагларын дизиндән,
Он беш нөкәр тәмизләмәз күлүнү.

бејти 1963-чү ил нәшриндә:

Зибил чыхыб ушагларын дизинә,
Беш-он адам арыданмаз күлүнү.

кими верилмишдир.

Биз ашығын китабынын ики нәшрини ту-

тушдурдуғумуз заман мүшаһидә олунан гүсурларын һамысыны бурада көстәрмәҗи лазым билмәдик.

1956-чы ил нәшриндә тәхминән 30-а гәдәр белә мүхтәлиф сәпкили дүзәлишләр, тәһһилләр едилдикдән сонра китаб 1963-чү илдә* јенидән нәшр олунмушдур.

Кәтирдјимиз мисаллардан көрүнүр ки, Әләскәрин һәр бир китабынын јени нәшри габагы илләрә нисбәтән шаирин јени тапылмыш ше'рләри, парчалары һесабына даһа да зәнкинләшир. Еләчә дә, сөһвән, башга ашыгларын ше'рләриндә Әләскәрин китабына дүшмүш парчалар чыхарылыр, ајры-ајры мисралар дәгигләшдирилир. Она көрә дә шаирин әдәби ирси, һәр бир ше'ри әслинә јахынлашдыгча даһа да бүллурлашыр, көзәлләшир. Бу фәјдалы јарадычылыг ахтарышында Ашыг Әләскәрин оғлу Ашыг Талыбын вә нәвәси Ислам Әләскәровун зәһмәти, көмәҗи чох гижмәглидир.

Китабын 1963-чү ил нәшри 1956-чы ил нәшринә көрә, һеч шүбһә јохдур ки, чох зәнкин, чох долғундур. Бунунла белә, ашығын бу китабы барәсиндә дә «тамам тәһһил едилмиш», «тамам камил нүсхәдир»—демәк олмаз! Бу тәһһил олунмуш ше'рларин бәзиләринин өзләринин дә дүзәлишә еһтијачы вардыр. Индијадәк тапылмамыш ше'рларин, бәндләрин, мисраларын әслини ашкара чыхармаг, кита-

* Ашыг Әләскәр. Тәртиб едәнләри: Ә. Ахундов, М. Һ. Тәһмасиб, редактору Һ. Араслы, Азәрбајҗан ССР Елмләр Академијасы, Низами адына Әдәбијат вә Дил институтунун нәшри.

бын јени нәшринә дахил етмәк лазым кәләчәкдир.

Ашыг Эләскәрин охучулары күнү-күндән артыр. Оун ше'рләр китабы дәфәләрлә нәшр олундуғуна бахмајараг сатышда бир нүсхәсини белә тапмаг мүмкүн дејилдир, чүнки бу китабларын чапдан чыхдығы илә сатылдығы бир олур.

Биз инанырыг ки, бөјүк ашығын, гүдрәтли сәнәткарын јубилеј тәнтәнәси мүнәсибәтилә һазырланан ше'рләр китабы оун габагкы ил-ләрдә чап олунмуш китабларындан даһа дол-ғун, даһа дәгиг вә даһа камил олачагдыр.

ЕСТЕТИК ИДЕАЛЫ

Естетик идеал, садәчә десәк, сәнәткарын реал варлыға, һәјат һәгигәтинә мүнәсибәтин-дән доғур. Шаир, ашыг, рәссам вә с. сәнәт адамлары ичтиман аләмә, мәишәтә көзәллик ганунларынын тәләбләри, һөкмләри, мүддә-лары бахымындан јанашыр. Сәнәткарын есте-тик идеалы, «оун јашадығы тәбиәти, чәмиј-јәти, ичтиман зүмрәләри һал-һазырда нечә кө-рүр, нечә гәбул едир вә онларын сабаһыны нечә көрмәк истәјир» суалларына чаваб ве-рир. Естетик идеал бүтүн дөврләр, заманлар үчүн ејни шәкилдә, ејни «нормада» галмыр, о, тарихи категоријадыр. Ичтиман формасија-ларын, синифләр, зүмрәләр тәнәсүбүнүн, һа-дисәләрин, вагәләрин дәјишмәси илә естетик идеал да дәјишир.

Ашыг Әлскәрин әсәрләри, онун өз зәманә-
синә, һәҗата мунасибәтинни, көзәлиҗи вә онун
«тануналарыны» нечә баша дүшдүҗүнү, шаирин
естетик идеалыны ачыг-аҗдын көстәрир.

Гочаман ашыг тәхминән бир әср өмүр
сүрмүшдүр. Бу узун дөврүн зәнкин тарихи
һадисәләри онун җарадычылығына бу вә ја
дикәр шәкилдә өз мөһрүнү вурмамыш де-
жилдир. Буна көрә дә мөвзу чәһәтдән онун
ше'рләриндәки мүхтәлифлиҗи вә зиддиҗәтләр-
ни, хүсусән, ичтиман-сиҗаси мотивләри, дөв-
рүн өз зиддиҗәтләри вә хүсусиҗәтләри илә
изаһ етмәк ләзымдыр. Ашыг Әлскәр чох һәс-
сас, көзүачыг, һазырчаваб бир шаир, дөврү-
нүн һадисәләрини дүҗуб мә'наландыра билән,
мөвзуларыны поетик жүксәклиҗә галдыра бил-
лән гүдрәтли сәнәткар олмушдур. Бөҗүк исте'-
дада, кәсәрли ше'р дилинә саһиб олан белә
бир сәнәткар һеч ола билмәзди ки, бир сыра
тарихи һадисәләр вә узун илләр ичәрисиндә
җашадыгы феодал-буржуа чәмиҗјәти һағында
даһа тутарлы сөзләр демәмиш олсун. Лакин
индиҗә кими Ашыг Әлскәрин сиҗаси руһда
деҗилмиш бир чох ше'рләри һәлә тапылыб үзә
чыхарылмамышдыр. Һәтта әлдә едилмиш гош-
маларын чохунун заманы вә мөканы да бир
јердә геҗд олунмадығындан, бөҗүк ашығын
симасыны тамам аҗдынлығы илә, һәртәрәфли
көстәрмәк мүәҗҗән чәтиһликләр төрәдир. Бу-
нунла белә, Ашыг Әлскәрин топланмыш
әсәрләри көздән кечирилдикдә аҗдын көрүнүр
ки, о, халғын һәҗат вә мәншәтинә чох җахын,
дәрдләринә гәлбән шәрик олмушдур. Она
көрә дә бә'зән билаваситә, бә'зән долаҗысилә

Азәрбаҗчанда феодал-буржуа чәмиҗјәтинин
чиркинликләрини, бәҗләрин, ханларын зүлм вә
әсарәтинни, молла вә руһаниләрнин икнүзлүлү-
җүнү, аилә вә мәишәтдәки һөгсанлары, мөдә-
ниҗјәтсизлиҗи өзүнә мөхсус бир диллә тәнгид
атәшинә тутмуш, әксинә, халғын икид оғул-
ларыны, көзәл гызларыны, колһнләрини, јур-
дунун зәнкин тәбиәтини һәрәрәтли бир гәлб-
лә севмиш вә тәрәннүм етмишдир. Доғрудур,
Ашыг Әлскәр өз дөврүнүн иҗгилаби иде-
јаларындан, фәһлә һәрәкатындан чох узаг
олмуш вә үсҗанчы кәндлиләрнин јерли бәҗләр
вә мүлкәдарлар әлеҗиннә мүбаризәсиндә би-
лаvasитә иштирак етмәмиш, Азәрбаҗчанда
Совет һакимиҗјәти гурулана кими чәмиҗјәтин
инкишафыны, ичтиман гурулушда әмәлә кә-
ләчәк бөҗүк дәҗишиклиҗи, тарихин парлаг са-
баһыны, инсанларын ағ күнүнү, хошбәхт кә-
ләчәҗини габагчадан аҗдын көрә билмәмишдир.
Лакин бунунла белә һәссас шаир, феодал-
буржуа чәмиҗјәти шәрәтиндә җашајан зәһ-
мәкешләрнин һәддиндән зиҗада ағыр күзәрә-
наһыны көрмүш, мүлкәдарларын, чиновниклә-
рин, бәҗләрнин геҗри-һисани рәфтарыны, ичти-
ман һағызылығы, ичтиман бәрәбәрсизлиҗин
төрәтдиҗи фачиәләри дәриндән дәрк едә бил-
мишдир:

Он сәккиз мин аләм, јетмиш ики дил
Үләфәт гылыр бир базарыч ичиндә.
Кими ал кеҗинир, тирмә гуршаҗыр,
Кими үрјан кәзир гарыч ичиндә.

Ашыг «Олмаз» рәдифли бир гошмасында
«варлыгда дост, јохлугда кәнар» олан мүхәң-

нэтлэрдэн, «нүтфэдэн пак», «логмадан халал» олмажан начинс адамлардан узаг кэзмэжи мэл-лэхэт билир. Нэмин ше'рин сон бэндиндэ белэ дејир:

Элэскэр, мэтлэбин худадаң истэ,
Кэрэм олмаз мұхэннэсдэ, накэсдэ,
Бэйлик, көјлүк, сэйлик олан мэлчисдэ
Галма, орда хейир, бэрэкэт олмаз.

Ашығын дөврүндэн наразылыг вэ шикајэ-ти тэхминэн 1900-чү иллэрдэ дедији «Чэкирсэн» рэдифли бир гошмасында даһа ајдын ифадэ олуңушдур. О бу ше'ри тэхминэн 80 ил јашадыгдан, мұхтэлиф һадисэлэр мұшанидэ етдикдэн, зэманэ (дөвр) һаггында мүүјјэн бир нэтичэјэ кэлдикдэн сонра демишдир:

Мұхэннэт зэманэ, бимүрвэт фэлэк,
Шамы сүбһэ, сүбһү шама чэкирсэн.
Ләһзэдэ ачырсан мин чүрө кэлэк,
Каһ позурсан, каһ низама чэкирсэн.

«Тэрэгги, тэнэззүл кэмэнчэсини» каһ зилэ, каһ бэмэ чэкэн, ләһзэдэ мин чүр кэлэк ачан, халгын тој мэлчислэрини јаса дөндөрэн «мұхэннэт зэманэдэ» адамларын чэмијјэтдэки мөвгелэри онларын исте'дэд вэ габилијјэтинэ көрө дејилди. Чох заман һеч бир бачарыг вэ габилијјэтэ малик олмажанлар өз малына, дөвлэтинэ, «эслинэ-нэслинэ көрө» бөјүк гулуг вэ ихтијар саһиби олур, јүксэк мөвге тур, баша кечирдилэр. Она көрө дэ ашыг феода-л-буржуа дүнјасындакы бу ичтимаи һаг-сызлыгы кэскин тэнгид едэрэк демишдир:

Бәһрәм олсун тэгдир, позулсун јазы;
Бу гургуја һеч кэс олмаз ирази,

Ешшэјэ чуллајыб әбру-әглазы,
Көһлән дејиб шаһлыг дама чэкирсэн.

Элэскэр өмрүнүн ахырына јахын «коха-лар-катдалар», «моллалар-газылар», «гулдур-лар-гочулар» мүнтиндэ көрдүү өзбашына-лыглары јенидэн ифша етмишдир. Ашыг «Чы-хыбды» рэдифли, дэрин мәнналы, мээмунлу бир гошмасында јарадычылығынын илк дөвр-лэриндэ көһнэ дүнја һаггында бэ'зэн еһтијат-ла, бэ'зэн өтэри стрихлэр һалында дедији фикирлэри, шикајэт вэ е'тиразлары, елә бил ки, јекунлашдырмыш, «ағалар», «бөјлэр» дүн-јасынын кэскин тэнгидини вермишдир:

Гочулар, гулдурлар татар тахырлар,
Фағыр-фүгараја јан-јан бахырлар,
Кими истэсэлэр вурур, јыхырлар,
Бешатанын чатачаты чыхыбды.

Пристав, начальник кэлэндэ кэндэ.
Обаны-ојамагы вурурлар бөндэ.
Хорач устэ чоху дүшү кэмэндэ,
Гамчыда белинин гаты чыхыбды.

Кэзирлэр һавалы ағалар, бөјлэр,
Мұхтышыр ган-тэрдэ нахырчы, нөкэр,
Мұхтэсэрин дејир ашыг Элэскэр,
Ковханын, катданын заты чыхыбды.

Һечмчө чох кичик олан бу гошмада (беш бэндэн ибарэтдир) гүдрэтли шаир көһнэ кэн-дин ағыр һэјат вэ мәншэтиндэн уңудулмаз бир епизод вермишдир.

Фағыр-фүгэралар ган-тэр ичиндэ чалышар, нөкэрлэр, нахырчылар зөһмэт чэкэр, ағалар, бөјлэр исә һавалы кэзэр, гочулар-гулдурлар

гатар тахар, бешатап кээдирэр, истәдикләри заман күнаһсызлары вуруб-јыхардылар. Кәндә кәлән началникләр, приставлар да ганун-гајда гојмаг, асајиш јаратмаг әвәзинә, верки, хәрач үстүндә зәһмәткеш кәндилләри амансызча дөјәр, јохсулларын дәрсини сојардылар. Биз бу гошмада феодал-буржуа чәмиј-јәтиндә јохсул, зәһмәткеш кәндилләрин «али синифләр» тәрәфиндән амансызчасына әзил-дикләрини, көһнә кәндин реалистик сәһнәләрини көрүрүк.

Ағаларын, бәјләрин, ә'јанларын ағыр зүлм вә әсарәтинә, гејри-инсани рәфтарына гаршы чыханлар вә ја е'тираз едәнләр чох чидди сурәтдә тә'гиб олунурдулар. Демократик руһлу, ачыг фикирли саяг адамлар ја һәбсә алыныр, ја узаг јерләрә сүркүн едилир, ја да өлүм чәзасына мәһкум олунурдулар. Чох заман бу «күнаһкарлар» белә бир агибәтдән гуртармаг үчүн, истәр-истәмәз, чөлләрә дүшүр, гачаг һалында јашамалы олурдулар. Сөз јох ки, бу «гачаглар» чамаат, ел әлејһинә дејил, приставлар, началникләр, чиновникләр әлејһинә вурушурдулар. Она көрә дә чамаат, ел бу чүр «гачаглары» имкан тапдыгча сахлајыр, әлә вермәјир, онлара мә'нәви дајаг олур, өз маһны вә тә'рифләри илә о икидләри чиновникләр әлејһинә даһа да руһландырырды. Ашыг Әләскәр «Дәли Алы» рәдифли гошма-сында:

Күн кими аләми тутубдур адын,
Ијидләр султаны, ханы Дәли Алы.*

* Охунанда: Дәләли охунур.

дејә түфәнкинин күлләси даша ишләјән, «јүз дүшмәни төк гајтаран» Дәли Алынын һәр јаны тутан шөһрәтиндән, губернатлары ваһимәјә салаң, началникләри титрәдән һүнәриндән чох мәфтунлуғла данышыр:

Сүзәни көтүрүб минәндә ата,
Фәләк әһсан дејир боја-бүсата,
Нә'рә чәкиб тәпинәндә салдата
Сел кими ахыдыр ганы Дәли Алы.

Ашыг Әләскәр «Дәли Алы» рәдифли гош-масында, «Кими», «Дејин» рәдифли мүхәммәс-ләриндә Дәли Алыны вә онун башынын адам-ларыны, јахын достларыны тә'риф етдији за-ман онлара ајдын бир чәбһәдән, халг чәбһә-синдән, ел чәбһәсиндән јанашмышдыр. Бу мү-хәммәсләрдә ашыг Дәли Алынын вә онун дәс-тәсиндә иштирак едән адамларын гочағлы-ғындан фәхрлә данышыр:

Дәли Алы бир сәдд ачыг
Шаһ Аббас дөвраны кими...

Көрүндүјү кими, Ашыг Әләскәр Дәли Алы-ны, онун башынын икидләрини вә јығынчаг-ларыны, тојларыны үрөклә тә'риф етмишдир. Сөз јох ки, ашыг даһа бир чох мәчлисләрә дүшмүш, даһа бир чох адамларла таныш олмушдур. Суал олунур, о, таныш олдуғу һәр адамы, шаһиди олдуғу һәр мәчлиси белә фәхр-лә тә'риф етмишдирми? Әлбәттә, јох! Онун фикринчә, ашыг, «халга һәгигәтдән мәтләб гандырмалы», «данышдығы сөзүн гијмәтини билмәлидир», «ел ичиндә пак отуруб пак дур-

малыдыр». О, шәхсијјәтиндә үч мәфһуму (бәјлик, көјлүк, сәјлик) бирләшдирән адамлардан узаг олмағы тәлгин едир. Чүнки зүлмкарлык, хәсислик, ағылсызлык һәм сүрән мәчлисдән һеч бир фәјда әхз олуна билмәз. Әләскәр јери дүшдүкчә түфәјлиләрин, мүфтәхорларын вә еләчә дә башга мәнфи тәбиәтли шәхсләрин конкрет прототипләринни нишан алыб чүр'әт-лә сатира атәшинә тутмуш, онлары, нечә дәр-јәрләр, «русваји-чаһан» етмишдир.

Ашыг Әләскәри атеист, е'тигәдсыз һесаб етмәк дүзкүн олмазды. Еләчә дә, гәдим ашыг ше'р дилинә чоһдан дүшмүш дини ифадә, тәшбиһ вә истиарәләрдән истифадә етдијинә көрә ону мө'мин, киндәр сәјмаг да сәһв оларды. Әләскәр ше'рләриндә, кәскин һәчвләриндә јаланчы дин тәблигатчыларыны, руһаниләри, моллалары, газылары мөһкәм гырманчламышдыр. «Чыхыбды», «Көрмәдим», «Моллалар», «Ејләјәк» рәдифли гошма вә мүхәм-мәсләри буна ајдын мисал ола биләр. «Сөјүд ағачы кими бар вермәјән», «доғру-дүрүст е'тибары олмајән», «ғананлар мәчлисиндә јери олмајән», «хаин», «јаланчы» вә сојғунчу моллалар һаггында ашыг белә дејир:

Јохсүлун малыны һалал биләрсиз,
Шејтани-ләиндән мәтләб диләрсиз,
Әскик данышарсыз, артыг күләрсиз,
Намус-гејрәтиниз, арыныз олмаз.

Әләскәр «Чыхыбды», «Олмаз» рәдифли гошмаларында олдуғу кими, «Моллалар», «Ејләјәк» рәдифли сатирик мүхәммәсләриндә дә моллалары, газылары, кешиншләри әсаслы

сүрәтдә ифша етмишдир. Әјнинә әба кејиб, белинә гуршаг бағлајыб, башына да әммамә гојуб, бир сөзлә, өз чилдини дәјишиб, Иран зәһмәткешләрини сојуб, сонра да Азәрбајчана кечән бу «шејх нәсруллалар» һаггында «Моллалар» рәдифли мүхәммәсинин бир јериндә ашыг белә дејир:

Ирандан адлајан молла
Авам тапыб көјчәлини,
Адыны бинамаз гојуб
Кәсир касыбын алини.
Урзуну һалал билдир,
Гәзәјла јејир малыны...

Һарада бир көјчәк арвад көрәндә онун телиндән гопарыб чаду јазан, һарада бир вај сәси ешидәндә ораја «гузғун кими ганад чалан», «хејрат ашына јығышан» моллаларын, газыларын фырылдаг вә чәфәнкисјаты һаггында ашыг хәбәрдарлык едәрәк:

Ешин, ај чамаат,
Олмајын онлара табы,

дејә халгы көзүчәгы вә сәрваһт олмаға чагырыр. «Чыхыбдыр» рәдифли гошмасынын бир бәндиндә руһаниләрин көһнә заманда халгын башына кәтирдисји ојунлары ачы-ачы садалајыр:

Әлимизи апарыбдыр сәрт ајаз,
Рузумуз олудур күндән-күнә аз,
Молла шејтан олуб, ахунд шејдбаз,
Мәшәди, кәлваји доту чыхыбды

Доғрудур, кечмиш ашыглар моллалары, газылары Эләскәрә гәдәр дә тәнгид етмишләр, лакин онларын һеч бири бу ғырылдагчылары Эләскәр кими белә ачыг-ајдын, белә кәскин вә ғәтијјәтлә ифша һәдәфинә чевирмәмишдир.

«Хәбәрин вармы?» рәдифли вә «Ғәриб-гүрбәт елдә гыз севән оғлан» мисрасы илә башланан һәчвләр, гоча ашыгларын дедијинә көрә, Эләскәрин билаваситә өз аилә һәјаты илә бағлыдыр. Ашыг кәлән елчиләрә гызыны тә'риф етмәк әвәзинә белә демишдир:

Ғәриб-гүрбәт елдә гыз севән оғлан,
Јахын гоншусундан соруш һалыны,
Гуллуға бујурсан, гуллуға кетмәз,
Таңры ғырсын гыз доғанын белини.

Доғуз ајды дүшүб чуханын бәһси,
Беш-ајдан бир кәлир чәһрәнин сәси,
Пасланымды ији, чыхмыр дүјчәси,
Күлүкләрдә кәзир чораб милини.

Јахуд, һәмишә башгаларына көзәлләмәләр гошан Эләскәрдән өз арвады тә'рифнамә умаркән ашыг зарафатјана белә демишдир:

О заман ки, кәлдин бизә,
Маил олдуғ ала көзә,
Зибилли чыхымды дызә,
Күлдүндән хәбәрин вармы?

Эләскәрин аилә һәјаты илә, тәрчүмеји-һа­лы илә билаваситә бағлы олса да, олмаса да бу ше'рләрдә тәнгид едилән мәншәт тәрзи, јалныз бир-ики аиләјә мәхсус дејил, ејни за-

манда, бир чох көһнә кәндли аиләләри үчүн типикдир. Јумористик руһда јазылмыш һәмин парчаларда ашыг ајры-ајры мәсәләләрә дә тохунмушдур. Лакин о, әсасән, аиләдә, мән­шәтдә мүшаһидә етдији натәмизлији вә сәли-гәсизлији тәнгидә тутмушдур.

Көһнә һәјат, мәншәт тәрзи, әхлаг вә рәф­тар нормалары, ашығын јухарыда һаггында данышдығымыз ше'рләриндә олдуғу кими, «Һајыфсан», «Данышма» рәдифли гошмала­рында да тәнгид едилмишдир. Бу гошмаларда истифадә едилән бәдин васитәләр—дил, ифа­дә, тәшбиһ вә с. нөгсанлары тәнгид үчүн мүәј­јән күлүш доғурса да, һәмин ше'рләрин аһән­ки мүләјим вә јумшагдыр. Бунун әксинә, ашығын сатирик ше'рләринин интонасијасы олдуғча чидди, дили олдуғча кәскиндир. Бу­рада истифадә олу­нан бәдин васитәләр, оху­чуда тәнгид объектинә гаршы садәчә күлүш дејил, ејни заманда, кин вә гәзәб һиссләри доғурур («Моллалар», «Ејләјәк», «Шаир На­ғы» рәдифли һәчвләриндә көрдүјүмүз кими).

Ел сәнәтқарынын, ашығын ичтимай мөвге­ји, мәс'улијјәти, тәрбијәчи олмағ борчу Ашыг Эләскәрин уstadнамәләриндә өз парлағ ифа­дәсини тапмышдыр. О, ашығын ел ичиндә өзү­нү апармағ гајдалары, нүмунәви давранышы вә мөдәнијјәти барәсиндә елә сәмимијјәтлә сөһбәт ачыр ки, бунунла онун да өз мәнәви зәнкинлијинә, естетик идеалына, һуманизминә даир охучу вә динләјичидә мүәјјән тәсәввур ојадыр. Ловғалығ әлејһинә дејилмиш, һума­нист фикирләр, инсани рәфтар тәблиғ едән бир ustadнамәсиндә охујуруғ:

Чан демәклә чандан чан әскик олмас,
Мәһәббәт артырар, мейрибан ейләр.
Чор демәжин нәфи нәди дунјада?—
Абад көнлү јухар, пәришан ейләр.

Ашыг өз устаднамәләринин бириндә, мә-
рифәтли олмагы инсанлыгын әсас шәртләрин-
дән бири һесап едәрәк јазыр:

Ариф мәчлисиндә бир сөз сөйләрәм—
Нә һәдјан, нә чашгын, нә гәләт олмас.
Нүтфәдән пак олан, логмалан һалал,
Мәрифәт елминдә набәләд олмас.

Ашыгын чох заман садәчә нәсирәтамит,
дидактик ше'рләр тәсири багышлајан устад-
намәләри әслиндә фәлсәфи ше'рләрдир. Биз
бу ше'рләрдә һәјат, сәнәт, достлуг, икидлик,
дунја-аләм вә и. а. һагда үмумиләшмиш, һөкм-
ләр һалына кәлмиш фикир вә мүлаһизәләрә
тәсадүф едирик.

Ашыг Әләскәр халг поезијасынын гошма,
кәрајлы, мүхәммәс, тәһнис, устаднамә, дејиш-
мә, бағлама вә с. кими зәнкин ше'р шәкиллә-
ри вә башга хусусијәтләриндән нәнки бача-
рыгла бәһрәләниши, һәтта өзү јарадычы бир
сәнәткар олараг бу формалары мүәјјән дәр-
әчәдә инкишаф етдирмишдир.

Әләскәрин зәнкин, рәнкарәнк јарадычылыг
хәзинәсиндә гошмалар чох кениш јер тутур.

Бу гошмаларын бир гисми, јухарыда көс-
тәрдијимиз кими, ичтимай-сијаси маһијәт да-
шыјан ше'рләр, тә'риф, тәрәннүм, тәнгид вә
һәчвләрдир; галаны, демәк олар ки, мәһәббәт
лирикасына һәср едилмишдир.

Ашыг Әләскәрин ашиганә ше'рләринин әк-
сәријәтини шәрһ вә изаһ етмәк чох чәтиндир.
Чүнки бу ше'рләрин чохунда конкрет заман
вә мөкан дахилиндә баш верән мүәјјән һадисә
вә иш дејил, үмумијәтлә үрәк дөјүнтүләри,
һиссләр, һәјәчанлар ифадә олунур. Бунунла
белә, бу марағлы вә һәрарәтли лирика хүсү-
сунда бә'зи мүлаһизәләр сөјләмәк олар. Мә-
һәббәт лирикасы Ашыг Әләскәр јарадычы-
лығынын ән зәнкин вә гүввәтли голуну тәш-
кил едир.

Дејирләр ки, Әләскәр чаван икән өз кәнд-
ләриндә Сәһнәбаны адлы бир гызы севмиш-
дир. Лакин о гызы, муздурлуг едән Әләскәрә
дејил, вары-дөвләти, ады-саны олан бир баш-
гасына әрә вермишләр. Бу әһвалат Әләскәри
узун мүддәт кәдәрләндирмишдир. Ашыг Әләс-
кәрин бир сыра көзәл ше'рләри онун бу шәх-
си ешиг-мәһәббәт мачәрасы илә билаваситә
әлагәдар дејилмишдир. Галан ашиганә гош-
маларынын бир гисми дә елдә-обада сечилән
конкрет көзәлләрин тә'рифинә, диқәр гисми
исә ашыг поезијасында ән'әнә һалына кәлмиш
мөвзулара, үмумијәтлә севкијә, гыз-кәлн,
инсан вә тәбиәт көзәллијинә һәср едилмиш-
дир. Бу гошмалар ичиндә инсан гәлбинин там
дәринликләринә гәдәр ишләјән, охучуну бә'-
зән чошдуран, валех едән, бә'зән дә кәдәрлән-
дирән олдуғча мә'налы вә ширин ше'рләр вар-
дыр.

Ашыг Әләскәр мәһәббәт лирикасынын өл-
мәз нүмунәләрини јаратмышдыр. Бу чәһәт-
дән мүбалиғәсиз десәк, јазылы әдәбијаты-

мызда Вагиф хансы мөвгеји тутурса, Эләскәр дә ашыг поезијасында һәмин мөвгеји тутур.

Вагиф ән'әнәсинин бир сыра хусусијәтләри ашығын ше'рләриндә, хусусән көзәлләмәләриндә ачыг-ашкар һисс олунмагдадыр. Оун тәрәннүм етдији көзәлләр сәнәткарын инчә мүшаһидәси нәтичәсиндә елдә-обада, тојларда, нишанларда вә башга шәнликләрдә раст кәлдији гызлар, кәлинләрдир. «Бир көзәл көрмүшәм Чајғылыңлыда» мисрасы илә башланан гошмасында, «Чыхдыныз гаршыма дәстә көзәлләр» рәдифли ше'риндә адлары чәкилән Минәш, Әсли, Күллү, Пәрзад, Көһәр, еләчә дә, дикәр гошмаларында раст кәлдијимиз Кәклик, Күлханым, Гәмәр, Марал, Чейран, Бәјистан, Сәлби, Күләндам, Күлпәри, Мүшкүназ, Телли, Хуршуд, Шәкәр, Мәләк, Пәри, Нәчәр, Јетәр, Килас... өз заһири вә бәтини көзәллији илә ашығын диггәтини чәлб едән конкрет шәхсләрдир. Буларын бә'зиләри һал-һазырда јашајырлар.

Ашыг Эләскәр көрүб таныш олдуғу ел көзәлләринин һәр биринин өзүнә мәхсус либасыны, һәрәкәтини, давраһышыны вә бир сыра көзәл мәзијәтләрини реал бојаларла, јүксәк естетик зөвлә тәрәннүм етмишидр.

Ашыг тәриф етдији гызларын шухлуғ вә инчәлијини, кәлинләрин мөлаһәт вә көзәллијини нәинки олдуғу кими верә билмиш, һәтта онлары бә'зән јүксәлтмиш, мүјјән дәрәчәдә «илаһиләшдирмишидр».

Додағын гоңчады, дишләрин сәдәф,
Ғашларын гүдрәтдән гара, Бәјистан!

Кәл елә сүздүрмә ала көзләри,
Вурма үрәкләрә јара, Бәјистан!

Јахуд ашығын мәшһур «Сары көјнәк» рәдифли гошмасыны алаг:

Чилвәләниб нә гаршыма дурубсан,
Анам сана гурбан, ај сары көјнәк!
Мәләксән, чыхыбсан чәниәт бағыдан,
Һеч кәс олмаз сана тај, сары көјнәк!

Јахуд да, бу чәһәтдән, ашығларын севә-сева охудуғлары «Мүшкүназ» рәдифли гошмасына нәзәр јетирак:

Сәһәр чағы маһ чамалын көрәндә,
Хәстә көндүм кәлди саза, Мүшкүназ!
Сона тәк силкиниб кәрдән чәкәндә
Бәнзәјирсән губагаза, Мүшкүназ!

Ашыг Эләскәр мәнһәббәт лирикасында, ичтиман мотивләри күчләндирмәкдә, гызга, гадына феодал мүнасибәтин доғурдуғу фәлакәтләри, изтираблары ифадә етмәкдә ашығ сәләфләриндән чоһ-чоһ ирәлијә кетмишидр.

Көһәр галыб гәдрбилмәз әлиндә,
Тәрлан олуб сар әлини дустағы

дејәрәк мәнһәббәтсиз никаһын ачы нәтичәсини јана-јана сөјләмишидр.

Ашығын Сәһнәбаны әһвалаты илә әлағәдар, дејишмә тәрзиндә:

— Сөјлә, гасид, мүхтәсәри—вәссалам,
Әрзими чанана дедин, нә деди?

Бүлбүл тәк асманә јетишиб налам,
Сәһни-күлүстанә дедин, нә деди?

Бәнди илә башланан бир ше'ринә «гасидин»
(Зөһрәнин) чавабы шәклиндә сөјләдији гош-
масы бу чәһәттән даһа марағлыдыр:

— Кедиб әрзи-һалын јара сөјләдим,
Ипчимәсин мәнән чанана,—деди.
Зүлм әлијлә мәни јада вердиләр,
Виран галсын белә заманә,—деди.

Көрүндүјү үзрә Зөһрә «гасид», ашығын
севкилисинин јанындан кәдәрли бир хәбәрлә
гајытмышдыр. Гыз, истәклиси ашыға јох,
зорла башгасына верилдијиндән шикајәтлән-
миш, «виран галмыш заманаја» гарғышлар
јағдырмышдыр:

— Сејрағыблар аралығы гатдылар,
Зүлм илә бојнума кәмәнд атдылар.
Атам-анам мәни пула сатдылар,
Олар јетишмәсин имана—деди...

Зөһрәјәм, синәмдә дәрду-гәм чохду;
Үстүмә төкүлән пејканды, охду.
Дунјада әдаләт, һагг-диван јохду,
Јетирә дәрди ми дәрмана—деди.

Бахын, бу ики-үч бәндлик ше'рдә нә гәдәр
шикајәт, нә гәдәр үрәк ағысы, нә гәдәр дәр-
д, әләм вардыр. Һәгиги ше'р дили илә дејилмиш
бу одлу мисралар—кәнчлик арзулары пуч ол-
муш, әзиз севкилиси ад-сана, вара-дөвләтә
сатылмыш, ешги-мәһәббәти ајағлар алтында
тапданмыш дәрдли бир ашығын көһнә дүн-
јадан, «виран галмыш заманадан» дәрин нара-
зылығы, шикајәтидир.

Јери кәлмишкән демәк лазымдыр ки, шәх-
си ешг вә мәһәббәт мәчәрасы илә әләгәдәр
гошмаларында белә, ашығын өз истәклин-
дән етдији килеј-күзарандан чох «адил диван
бу јерләрдә тапылмаз», «ја бәхт јатыб, ја за-
мана дөнүбдүр» дејә онун өз дөврүндән ши-
кајәт вә наразылыг етдијини көрүрүк. Бу
сәбәбдән белә ашиганә гошмаларыны ашығын
јалһыз шәкси, ингим һиссләринин ифадәси
һесаб етмәк доғру олмазды.

Доғрудур, Ашыг Әләскәр узун мүддәт Сәһ-
нәбаныны унутмамыш, онун һаггында дәр-
дли ше'рләр сөјләмишдир. Бунунла белә, пуча
чыхмыш арзусу, накам ешги ону руһдан сала
билмәмиш, ашығын өз јурдуна, халгына бөјүк
үмид вә мәһәббәтини сарсыда билмәмишдир.

Әләскәрнин сөзләри нә гәдәр ганадлыдырса
да онун көнлү доғма торпаға мөһкәм бағлы
олмушдур.

Истәсән ки, Әләскәри көрәсән,
Көјчә маһалыды, маһалым мәним!—

сөзләрини ашыг бош јерә демәмишдир. Онун
гәлби «камалындан мә'рифәт дәрси алдығы»
халға, гучағында јашадығы ана торпаға вә
бу торпағын уча дағларын һөрмәт вә мин-
нәтдарлыг һиссләрилә долудур.

Јајда јајлағымды, гышда овлағым,
Јазда сејранкаһым бу дағлар мәним.

Устад ашыг тәбиәт көзәллијини хүсуси бир
мәһәббәтлә тәрәннүм етмишдир. Онун ше'р-
ләриндә башы гарлы дағларын тәмиз һавасы,
јашыл јајлағларын фүсункар мәнзәрәси, ағ

чајларын шырылтысы, күлләрин, чичәкләрин
әтри вә тәрәвәти дујулур:

Баһар фәсли јаз ајлары кәләндә
Сүсәнди, сүнбүллү, лалалы дағлар.

...Хәстә үчүн тәләсіндә гар олур,
Һәр чүр чичәк ачыр, лаләзар олур.
Чешмәсіндән аби-һәјат чар олур,
Дағыдыр мөһнәти, мәләли дағлар.

Јухарыда кәтирдијимиз мисаллардан бир
даһа ајдын олур ки, һуманист шаир дүнјада
һагг-әдаләт, һәјатда доғрулуг-дүзлүк, бәра-
бәрлик көрмәк, һәр шеји көзәл, мәзмунлу-мә-
налы көрмәк, «мәчәзи» көрмәк истәмишдир.
Әләскәрин естетик идеалы:

Биринчи—тәбиәт көзәллији (ғышын, јазын,
дағын, аранын), јашадығы вә мәнән бағлы
олдуғу торпағын тәрәннүмү.

Икинчи—инсанын физики, заһири көзәлли-
ји еләчә дә, батини (јәни мәнәви) көзәллији
вә бунларын тәрәннүмү.

Үчүнчү—инсанын етибар, сәдагәт, дост-
луг, әдаләт, мәрифәт кими бәшәри мәзијјәт вә
кејфијјәтләринин көзәллији вә бунларын тә-
рәннүмү.

Дөрдүнчү—әмәк адамларынын, јохсул
кәндлиләрин өз һаггыны-муздуну алмаг,
азадлығыны, ихтијарыны газанмаг үчүн мү-
баризә едәнләрин, һүңәр, чәсарәт көстәрән-
ләрин тәрифи, тәрәннүмү вә с. Бунлар бөјүк
шаирин, устад ашығын һәјата поетик бахышы-
нын, естетик идеалынын үнсүрләри, ајрылмаз
һиссәләридир.

ПОЕТИКАСЫ

Әләскәрин ше'рләри нә сәбәбә белә күчлү,
белә тә'сирлидир? Бу суала дәрһал чаваб ве-
рирләр ки, Әләскәр бөјүк фитри исте'дада
малик олмушдур.

Доғрудур, Әләскәр фөвгәләдә исте'дады
олан сәнәткар иди. Онун надир габилијјәтини,
мәһарәтини инкар едән бир алим, бир јазычы,
бир гәләм әһли тапылмаз. Лакин фитри исте'-
дад һәр һансы бир јарадычылығда, еләчә дә,
Әләскәр јарадычылығында јүксәлишин, бө-
јүклүјүн јеканә сәбәби дејилдир. Фитри исте'-
дад инсанын тәрәгги вә инкишафы үчүн баш-
лыча сәбәб олса да о, бөјүк бир јарадычылы-
ғын бүтүн суалларына вә тәләбләринә чаваб
вермир. Әләскәрин мүасирләриндән фитри
исте'дада малик ашығлар аз дејилди. Бунун-

ла белә онларын һеч бири Ашыг Әләскәр сәвиҗәсинә галха билмәди. Сәнәткарын тәрәгги вә инкишафында фитри исте'дад вә габилиҗ-јәтлә жанашы бир сыра башга сәбәбләр вә амилләр дә мүнһүм рол ојнаыр. Өз сәнәтини дәриндән севмәк, она сәһиб олмаг, һаким олмаг вә бу јолда јорулмадан сә'ј көстәрмәк, өмүр-күн гојмаг да чоһ вачиб шәртдир.

Әләскәр јарадычылығы, дедијимиз кими, өз көкләрилә зәнкин халг сәнәтинә, хүсусән, ашыг поезијасына үзви сурәтдә бағлыдыр. Һәссас ашыг халгымызын дәрин камалындан, мүдриг ағлындан, инчә зөвгүндән усталыгла бәһрәләнмиш, өзүндән габаг јаранмыш зәнкин әдәби-бәдии ирси дәриндән өјрәнмиш вә ондан јарадычылыг мәһарәтилә истифадә етмишир.

Мүасир ашыгларымызын истифадә етдикләри ше'р нөвләри (шәкилләри), тәрзләри вә мотивләринин бир чоһу Ашыг Әләскәрә гәдәр дә варды. Һәтта онларын бәзиләриндән Гурбани, Аббас Туфарганлы, Хәстә Гасым кими гәдим вә уstad ашыгларымыз истифадә етмиш, лириканын, ашиганә ше'рләрин көзәл нүмунәләрини јаратмышлар. Һәлә, чоһ күман ки, адларыны чәкдијимиз классик ашыглары— шаирләрә гәдәр дә халг ше'ри руһунда көзәл ше'рләр јазан, ширин маһнылар дәрән ашыг вә шаирләримиз олмушдур. Јохса бирдән-бирә Гурбани кими, Аббас Туфарганлы кими ustad ашыглар, камил шаирләр јетишә билмәзди.

Ашыг Әләскәр гәдимдә шаир вә ашыгларымызын әсрләрдән бәри јаратдыглары сәнәт хәзинәсиндә, чоһ зәнкин вә рәнкарәнк ше'р

инчиләриндән—нөвләриндән, тәрзләриндән бир заман бәһрәләнмиш вә өјрәнмиш олса да сонралар өзү бу нөвләрин вә тәрзләрин һәр бирини сәнәткарлыгга ишләмиш, мәһарәтлә инкишаф етдирмиш, онлары јени вә јүксәк бир пилләјә галдырмышдыр.

Бөјүк шаир Әләскәрин гејри-ади исте'дады, өзүнә хас бәдии тәфәккүрү, күчлү мәнтиги, парлаг образлар системи, сәлис бәдии дили, ше'рләриндәки мисилсиз ифадә ајдынлығы, көзәллији вә бу кими дикәр сәчијәви мәвијјәтләри ону өзүндән габаг вә сонра кәлмиш ашыглардан тамамилә фәргләндирир. Әләскәр өз дөврүнүн чоһ биликли, мә'луматлы адамы, ustad ашыгы, гүдрәтли шаири иди.

Әлбәттә, онун билик-мә'лумат мәнбәји тәкчә јашадыгы мүнит—Көјрә маһалы (вә Көјчә ашыглары), еләчә дә, сәфәр етдији башга маһаллар, башга обалар, ојмаглар дејилди, бир дә гәдим китабларды. Әләскәрин ел шаирләрини, мүдриг гочалары, тәчрүбәли ашыглары чоһ марагла динләдијини, савадлы достларына, танышларына мараглы китаблары охудуб диггәтлә гулаг асдығыны, онлардан ешглә, һәвәслә өјрәндијини сәјләјирләр. Ашыг Әләскәри шәхсән дәфәләрлә көрмүш вә ону јахшы таныјан Ашыг Шәмшир дејир ки, «Ашыг Әләскәр атамла (ағдабанлы шаир Гурбанла) јахын дост иди. О тез-тез бизә кәләр, атамла мөһрибанлыгга көрүшәр, саздан, сөздән сәмини, ширин сөһбәтләр едәрди. Әләскәр атамла о дөврүн мараглы һесаб олунан китабларындан охудар, ону чоһ марагла динләјәрди. Сонра да онлар охунан китаблар, ше'рләр вә

навалар һагда сөнбөт ачардылар. Элэскәр дөврүнүн олдуҗа биликли, мәдүматлы адами, уstad ашыгы, бөјүк сөнәткәры иди. Бунунда белә, о јенә дә өјрнәмәјә, өз билик вә мәдүматыны артырмаға чалышдырды».

Доғрудур, Ашыг Элэскәр өјрәнирди, һәм дә чох сәј вә мәтанәтлә... Анчаг онун «тәһсил програмы» јалныз бу дејиләнләрдән ибарәт дејилди, даһа кениш вә даһа дәрин иди. Биз бөјүк сөнәткәрын чох мәһарәтлә истифадә етдији бүтүн ше'р формалары вә бәдин ирсинин бир чох өзүнә хас поэтик чөһәтләри, хүсусијјәтләри үзәриндә әтрафлы дајанмаг имканына малик дејилик. Бу китабчанын габагкы фәсилләриндә ше'р шәкилләринин бәзиләринә аид шаирин әсәрләриндән бәндләр, мисаллар кәтирмиш, фикир вә мүлаһизәмизи гисмән сөјләмишик. Инди ашығын дил, үслуб, саз-сөз сәнәти, ше'р шәкилләри вә тәрзләри кими бир сыра әлагәдар мәсәләр үзәриндә мүхтәсәр дә олса дајанмағы лаязым билirik.

Ашыг Элэскәр ше'рләринин поэтик хүсусијјәтләри һаггында данышмаздан габаг «дәрсләр» вә «тәрзләр» һаггында бир-ики сөз демәк истәрдик.

Ашыг поезијасында ше'р шәкилләри илә јанашы «дәрсләр» вә «тәрзләр» дәхи вардыр. Ше'рин формалары (шәкилләри) һаггында сөнбөт едәндә, тәәсүф ки, «дәрсләри» вә «тәрзләри» дә бураја дахил едирләр. Бу, әлбәттә, дүз дејилдир. «Дәрсләр» вә «тәрзләр» ше'рин шәкли хүсусијјәтләринә (вәзинә, гафијәсинә, мисраларын, бәндләрин дүзүлүшүнә вә с.) аид

дејил, мәзмуна, мә'наја, бунларын ифадә вә ифа олунмасына аиддир. Ашыг сәнәти илә биләваситә әлагәдар олан һәмин мәфһумларын маһијјәти нәдән ибарәтдир?

Дәрсләр:

1. Дәрси-әдәб (ашығын даврашы, әдәб-әркан көзләмәси, һәјәтда вә мәчлисдә отурушу-дурушу илә нүмунә көстәрмәк үчүн әхз етдији әхлағи вәрдишләрин нүмајиши).

2. Дәрси-идрак (дүнјаны нечә дәрк етмәк, нечә баша дүшмәк? Бә'зи нәсиһәтамыз ше'рләри, уstadнамәләри вә фәдәсәфи ше'рләри буна мисал көстәрмәк олар).

3. Дәрси-имтаһан (дејишмәләр, бағлама-лар, ғыфылбәндләр вә с.).

Тәрзләр:

1. Тәрзи-һәрәкәт (ашыг маһныларын, хүсусән, дастанларын ифасында өз һәрәкәтләрини ајры-ајры сәһнәләрә, епизодлара көрә гурмалы, ујғунлашдырмалыдыр).

2. Тәрзи-ифадә (ашыг маһныларын, дастанларын мөвзуларына, сәһнәләрә мүнәсиб һава (мусиги), аһәнк сечмәлидир).

3. Тәрзи-зинәт (буна ашыглар «бәзәк», јахуд «хал» да дејирләр. «Бәзәк» сөзләри јериндә ишләндији заман маһныларә ширинлик кәтирир. Лакин бә'зән чалынан һава илә охунан сөз арасында мүөјјән ујғунсузлуғ олуp. Ашыглар бу ујғунсузлуғ дујулмасын дејә «көрпә гузу», «дәли чәјран», «алакөз марал», «дәрдин алым», «гурбан олум» вә и. а. кими көһнәдмиш «бәзәк» сөзләриндән истифадә едирләр. Беләләри һаггында халгын белә бир

каламы да вар: Ашыгын сөзү гуртаранда «нейним-нейним» дейэр).

Көзөллөмөлөрө, лирик ше'рлөрө, маһнылара мүнәсиб «халлар», «бәзәк» сөзлөри вурүш сәһнөлөриндә, даванын-далашын гызгын јериндә (дејәк ки, «чәнки», «мисри») һавалары чалыныб охундуғу заман) истифадә едилсә күлүш доғура биләр. Мүбаризә сәһнөлөринә ајры, мүнәсиб «халлар», «бәзәк» сөзлөри сөмөк көрөкдир!

Јери кәлмишкән демәк лазымдыр ки, ашыгларын ше'рлөрини шаирләрин ше'рләриндән фәргләндирән башлыча шәрт гошма, кәрајлы, мүхәммәс вә с. формалардан истифадә олунмасы дејил (бу формалардан шаирләримизин әксәријјәти дә истифадә етмишдир), ашыгларын ејни заманда, бу «дәрсләр»дән вә «тәрзләр»дән бәһрәләннб јеринә көрә бунлары болуча тәтбиг етмәләридир.

Биз Ашыг Әләскәрин зәнкин вә гижмәтли ше'р ирси әсасында онун чох дәрин, чох мәналы дәрсләрини һәвәслә өјрәнирик. Ше'рсәнәт әһлини узун мүддәт һејран гојан бу «дәрсләр» јүзләрчә ашыгын әдәб-әркан, әгл-камал вә мә'рифәт дәрси олмушдур. Лакин бөјүк ашыгын ифачылыг сәнәтини—онун мүхтәлиф тәрзләрдән нечә истифадә етдијини јахшы билмирик.

Тәәссүф ки, бу хүсусда мүасирләринин јаылы мәлуматы, изаһаты, јахүд бу көзәл сәнәтин чүз'и һиссәсини әбәдиләшдирән бир кино кадры чәкилиб јадикар галмамышдыр. Биз гоҗа ашыглардан онун јалныз инчә, зил вә мәләһәтли сәси олдуғуну, чанағы бүтөв јонулмуш

сазыны солахај тутдуғуну вә көзәл һавалар чалыб-охудуғуну ешитмишик.

Услублар һаггында ики сөз. Әдәбијјатшүнасларымыз чохдан бәри «ел әдәбијјаты», «ел шаирләри», «классик шаирләр», «ашыг үслубу», «ашыг үслубунда јазан шаирләр» кими ифадә вә терминләрдән истифадә едирләр. Доғруду, чохдан бәри елми дилимизә дүшмүш бу терминләр, әсасән, һансы шаирин һансы вәзнләрдән, ше'р формаларындан, јазы вә ифадә тәрзләриндән истифадә етдији барәдә илк мә'лумат вермәкдә бизә көмәк едир. Лакин бу мә'лумат вә «мүәјјәнлик» һәр бир ашыг вә шаир јарадычылығынын јалныз заһири чәһәтләрини, шәкли чәһәтләрини мүәјјән едир. «Ашыг ше'ри», «ашыг үслубу» дејәндә, адәтән, ашыгларымызын гошма, кәрајлы вә и. а. ше'р шәкилләриндән истифадә етдикләрини нәзәрә алырлар. Јери кәлмишкән демәк лазымдыр ки, бу бәдни формалары, ше'р шәкилләрини јалныз ашыглар јаратмамышлар, һәм дә бунлардан јалныз ашыглар истифадә етмишләр. Бу формалардан шаирләримизин әксәријјәти истифадә етмишләр вә инди дә бунларын бир чохундан истифадә едирләр. Сәһвән тәсәввүр едилән бу ваһид «ашыг үслубу» тәкчә «ашыгын үслубу» дејилдир, һәмин ше'р шәкилләри тәкчә ашыглара мөхсүс дејилдир. Бу, әслиндә бизим миллаи ше'р формамыздыр. Она көрә бу терминләр чох шәртидир. Мә'лумдур ки, әдәби үслуб ашыгын, шаирин јарадычылығынын јалныз шәкли чәһәтләрини әһатә етмир. Биз ејни формалардан истифадә етмиш сәнәткарларын һәр биринин

бә'зән тамамилә аҗры-аҗры идеја чәбһәләрин-
дә дурдугларыны, аҗры-аҗры үслуба мәнсуб
олдугларыны билирик. Она көрә дә еҗни ше'р
формаларындан истифадә едәнләрин һамысы-
ны еҗни үслуба мәнсуб етмәк дүзкүн дејилдир.
Ваһид ашыг поезијасы үслубу олмадығы ки-
ми «ашыг поезијасы үслубунда јазан шаир-
ләр» ифадәси дә чох биртәрәфлидир.

«Шифаһи әдәбијјат», «јазылы әдәбијјат»
терминләринин һәр бири мүәјјән саһәјә тама-
милә мұвафиг олдугундан бу ифадәләр тама-
милә дәгиг, тамамилә өз јериндәдир. Лакин
әдәбијјаты классик әдәбијјат вә шифаһи әдә-
бијјат дејә тәсниф етдикдә, группашдырды-
да бунлар бә'зән алашылмазлыға вә ујгун-
сузлуға сәбәб олуp. Белә чыхыр ки, шифаһи
әдәбијјатын көзәл нүмунәләри классик әсәр-
ләр вә онларын мүәллифләри классик шаир-
ләр олмајыб. Неч шүбһә јохдур ки, Видади
классик шаирдир, көзәл шаирдир. Бәс Әләс-
кәр нечә? Әлбәттә, Әләскәр дә классик шаир-
дир. Нәдәнсә халг јарадычылығындан сөһбәт,
келәндә алимләримиз онларын һаггында
классик шаир, классик ашыг сөзүнү ишләт-
мәјә еһтијат едирләp. Белә тә'сир бағышлајыр
ки, һәркаһ бири (јазылы әдәбијјатын нүма-
јәндәси) гәдим заманларда ики-үч орта сәвиј-
јәли ше'р јазыбса о классикдир, анчаг онлар-
ча дәрин мә'налы устаднамәләрин, көзәл
гошмаларын вә кәрајлыларын мүәллифи (ши-
фаһи әдәбијјатын нүмајәндәси) классик де-
јилдир. Көрүнүр ки, бу ифадәләр халг
јарадычылығынын, ашыг ше'ринин әсил ма-
һијјәтинин дүзкүн алашылмасына, әдәби

үслубларын дүзкүн шәрһинә јахшы көмәк ет-
мәјир.

Шифаһи вә јазылы әдәбијјатын һәр бири-
нин классик нүмунәләри олдугу кими онлар
јамсылајанлар, епигонлар да олмуш вә инди
дә јох дејилдир. Ашыг Әләскәр исә ше'рин
ән көзәл ничиләрини јаратмыш, әсәрләри халг
тәрәфиндән бөјүк рәғбәтлә гаршыланмыш,
сәнәткарлығы вә фөвгә'адә мәһарәти илә өзүн-
дән сонра кәлән бир сыра сәнәт адамларына—
ашыглара, шаирләрә хејрхаһ тә'сир көстәр-
миш классик шаирләримиздәндир.

Ашыг Әләскәрин ше'р дили, өзүнәхас ше'р
үслубу бир сыра мәзијјәтләри илә башга
ашыг вә шаирләрин дилиндән, үслубундан
тамамилә сечилиp.

Ашығын, шаирин дил зәнкинлији онун бә-
дин чәббәханасынын зәнкинлији, имканлары-
нын бөјүклүјү демәкдир. Башга бәдин васи-
тәләрлә јанашы сәнәткарын дилинин лүгәт
тәркиби нә гәдәр һәртәрәfli, нә гәдәр кениш
вә зәнкинديرсә онун јарадычылыг имканлары
да о гәдәр бөјүк олуp.

Ашыг Әләскәрин јарадычылығына бүтүн
хәләфләри бу чәһәтдән дә гибтә едә биләрләp.
Шаирин дили олдугча әлван, бәдин вә сәлис-
дир. Онун сөз еһтијаты башлыча олараг рәк-
рәнк чаңлы халг дилидир. Еҗни заманда
о, классик ашыг ше'ри дилиндән, еләчә дә,
классик поезијамызын дилиндән сәмәрәли сү-
рәтдә истифадә етмишдир. Чаңлы халг дилин-
дән нечә истифадә етдијини билмәк үчүн ашы-
ғын (фаһиәли бир һадисә илә әлағәдар дејил-

миш) «Кәсилди» рәдифли гошмасындакы бәнд-
ләрин сонларына диггәт едәк:

Накаһ бади сәрсәр әсди үстәмә,
Өмүр бостанымын тағы кәсилди.
Өз әлимлә хәта дәјди өзүмә,
Бәдәндән голумун сағы кәсилди.

...Зәһримара дөндү ағзымын дады,
Әлимдә шәрбәтим ағы кәсилди.

...Дөвләг кәтди, һөрмәт галхды арадан,
Гапымыздан дост ајағы кәсилди.

...Чиновниклар истәдиләр гуртара,
Достларым өзүмә јағы кәсилди.

...Дөј башына, фәган ејлә мүттәсил,
Та дејиб күлмәјин чағы кәсилди.

Бир чох гошмаларында көрдүјүмүз кими,
ашыг бурада да чанлы халг дилиндә олан
«бостанымын тағы кәсилди», «шәрбәтим ағы
кәсилди», «өзүмә јағы кәсилди» вә и. кими
мүхтәлиф мәнаја, лакин ејни аһәнкә малик
аноним сөзләрдән чох усталыгла истифадә
етмишдир. Онун гошмалары ичиндә сојуг му-
һакимә илә дејилмиш бир гит'әјә белә тәсадүф
едә билмәзиниз:

Көнлүмүн шишәси, сағын ки, сынар,
Тохунарса ајна даша, дајанмаз.
Әл дәјмәмиш јараларым сызыллар,
Вурсан синәм үстә маша дајанмаз.

Онун дили сәлис, образлы вә емоционал-
дыр. Ашыг «гәлбим инчәдир» демәјир, «шү-
шәдир» дејир; «тохунма, сынар» демәјир,
«ајна даша дајанмаз» дејир. «Синәм гызыб-

дыр, о чох истидир» демәјир, «синәм үстә ма-
ша дајанмаз» дејир.

Ашыг тәсвир, тә'риф вә јахуд һәчв етдији
һәр һансы һәдәфдән асылы олараг, бәднн ва-
ситәләр сечмәји бачарыр. Мисал үчүн «Бә-
јистан», «Сары көјнәк», «Мүшкүнүз» рәдиф-
ли гошмалардан кәтирдијимиз сөзләр, бәднн
вазитәләр һәмнн парчаларда тә'риф едилмиш
«гөнчә додаглы», «сәдәф дишли», «ала көзлү»,
«гара гашлы», «маһ чамаллы», «сары көјнәк»
гызларын вә кәлинләрин көзәллији гәдәр инчә
вә зәрифдир. Лакин ашығын дејишмә, һәчв
вә һәдәләриндә биз тамамилә ајры дил, ајры
интонасија көрүрүк. Бахын, өз һәддини бил-
мәјән, Ашыг Әләскәр кими сәнәткарла габаг-
лашмаг истәјән ловға вә надан ашыгларла
о нә дилдә данышыр:

Мәғрурауг ејләјиб, устадам демә,
Бир күн олар, сән дә дара дүшәрсән.
Баш түләк дејилсән, чолпа баласан,
Сәркәрдән галарсан, тора дүшәрсән.

Алчагда дајан ки, чыхасан баша,
Түлкүсән, асланла кирмә саваша.
Кәл јапышма күчүн чатмајан даша,
Көтүра билмәзсән, зора дүшәрсән.

Һәмнн гошманын сонунда:

Сахла дилин, өзүн үчүн јағылды,
Ашыг Әләскәрин одлу чағыды,
Чалар чајнағында сәни дағыды,
Көјдән јерә парча-пара дүшәрсән.

Биз ашығын ше'рләриндә ади данышыг
дилиндә ја һеч ишләнилмәјән, ја да чох на-

дир һалларда ишләнән мұхтәлиф чоғрафи мөфһумлара—жер, өлкә, шәһәр адларына; тарихи вә әфсанәви адлара, нәбатат вә һејванат аләминдә ишләнилән сөзләрә, чүрбәчүр әшја, даш-гаш адларына, мұхтәлиф әлбәсә, пал-тар-палаз адларына сых-сых раст кәлирик. Бу чәһәтдән, демәк олар ки, Ашыг Әләскәрин лексикону, сөз еһтијаты чанлы дилин таркибиндә олан сөзләрдән чох-чох зәнкиндр. Ашығын дилиндә «әндәлиб», «мәкәс», «һимар», «зәнбур» вә и. а. кими бә'зи чәтин, ади охучулар үчүн анлашылмаз кәлмәләр; «зәбәрчәд кәлмәли», «өләст аләми», «тәрсанә дағы», «кушиндә күшварә» вә и. а. кими гәлиз ифадәләр, «мәһруми-дидар», «пасибани-раһ», «сәнки-сијаһ», «сиратәл-мүстәғим», «көвсәри-ризван», «атәши-сузан», «бәрги-дрәхшан» вә и. а. кими әрәб, фарс тәркибләри дә аз дејилдир. Охучу дүшүнүр, чох садә, ајдын вә бәди дилә, күчлү мәнтигә, ширин вә сәминә лирикаја, көзәл шә'ријјәтә малик бир сәнәткарын дилинә белә гәлиз вә мөвһуми ифадәләр, ибарәләр һарадан кәлиб дахил олмушдур?

Халг јарадычылығынын чох јахшы тәдгигатчыларындан олан Н. Араслы «Ашыг јарадычылығы» адлы китабында Шаһ Исмајыл Хәтаји дөврүндән бәһс едәркән јазыр:

«Ашыг шә'риндә шиә көрүшләри чох гүвәтләннриди».*

Алим фикриндә тамамилә һағлыдыр. һәм

* Н. Араслы. Ашыг јарадычылығы. Бирләшмиш Нәшријјат, Баки, 1960.

дә бу дини, мөвһуми көрүшләр нәнки Шаһ Исмајыл дөврүндә јашамыш ашыглары, шаирләрин шә'рләриндә, һәтта ондан чох сонра дүңјаја кәлмиш бә'зи ашыгларын вә шаирләрин дә әсәрләриндә шиәлик мејлләрени андыран мотивләрә, сөзләрә, ифадәләрә раст кәлирик. Ашыг шә'ринә дахил олмуш бу сајаг ифадәләр, тәркибләр, мөфһумлар вахты илә чох ишләнмиш, дәнә-дәнә тәкрат олунмуш, нәһәјәт, ашыг поеизијасында вәрдиш һалына (ән'әнә һалына) кәлмишдир. һәтта әслиндә һеч бир дини тәригәтә (тәәсүбә) мәнсуб олмајан ашыглар белә, бә'зән бу мөвһуми ифадәләрдән истифадә етмишләр. Лакин гүдрәтли сәнәткар—Ашыг Әләскәр гошма, мұхәммәс вә тәчнисләриндә «китаб дилиндән» кәлмә гәлиз сөз вә ифадәләри дә мәһарәтлә ишләдә билмишдир:

Сәрраф јүз базәсә сәнки-сијаһи,
 Үздән мүтәллады, лә'л ола билмәз!
 Мәкәс фәған ејләр зәнбур сөвтилә,
 Күнһү јох, фәминдә бал ола билмәз!

Јухарыдакы мисралардан ајдын көрүнүр ки, савады јалныз әлифба билкисиндә көрәнләр, Ашыг Әләскәри савадсыз гәләмә верәнләр һағлы дејилләр. Өз дөврүнә, мүһитинә көрә дәрин билик вә мә'лумата саһиб, чох мұхтәлиф вә мүрәккәб шә'р формаларына һәким олан вә чәтин сөзләрдән, гәлиз ифадәләрдән, әрәб-фарс тәркибләриндән өз јериндә мәһарәтлә истифадә едә билән бир сәнәткары савадсыз һесаб етмәк сәһв оларды.

Охучуја ше'рин шэкли вэ тэрэи хүсуси-
жэтлэри һагда илк мэлуматы онун биринчи
бэнди—**һачабейти** верир: лирик ше'рдир, жо-
са сатирик? Һэрбэ-зорбадыр, жохса уstadнамэ?
Ше'р һансы эһвали-руһијјэни ифадэ едир?
Ашыг бу ше'ри һансы һава үстүндэ, һансы
руһда (шэһи, фираван, жохса гэмли, кэдэрли,
јахуд да гәһрәманлыг руһунда) охумалыдыр?
Ајдын вэ сәрраст дејилмиш һачабейтдән бун-
лар мэлум олуp. Һачабейт әсәрдәки мазмуна,
мәнаја ујғун олараг, һәм ифачынын, һәм дә
динләјичинин эһвали-руһијјәсини габагчадан
тәшкил едир. Ашыг Әләскәрин һачабейтлэри
М. П. Вагифин һачабейтлэри кими чох алы-
чыдыр. Белә һачабейтләр охучуну, динләји-
чиний дәрһал әлэ алыр, ону өз архасынча,
ше'рин сон бәндинә гәдәр чәкиб апарыр.

Фикримизи исбат үчүн онун бә'зи гошма-
ларынын башланғычыны—һачабейтини көздән
кеңирәк. Гошмаларындан бири белә башла-
ныр:

Дәд сәнин әлиндән, а ганлы фәләк.
Көнүл һасрәт галды јара дәјмәмиш.
Көһнә јарам гөвр ејләди тәзәдән,
Тәбиб нештәр вурду јара дәјмәмиш.

Башга бир гошмасы:

Фәләјин гәһриндән, ел тә'һәсиндән
Дәрдим артыб бир үмманә дөнүбдү...
Достун фиргәтиндән, јар һасрәтиндән
Баһар маһа зимистана дөнүбдү.

Даһа башга бир гошмасы:

Дедим, көнүл, ичмә ешгин чамыны,
Ичсән, дунја сәнә дар олачагдыр;
Ја дост олма, ја зәһмәтдән ичимә,
Дост јолунда боран, гар олачагдыр.

Һачабейти илә башланыр.

Көрүндүјү кими, бу бәндләрдә мәнтинг,
ифадэ олунап фикир вэ эһвали-руһијјә вәһ-
дәти чох мөһкәмдир. Мүхтәлиф гошмаларын
һәр биринин башланғычында истифадэ олу-
муш сөз, ифадэ вэ образлар мәнача сонракы
бәндләрдә дә бир-бирини тамамлајыр. Бура-
да сөз, ифадэ, образлар, еләчә дә, бүтүн мис-
ралар, санки әрнинб сүзүлмүшдүр, бунлары
бир-бириндән кәлбәтинлә дә ајырмаг мүмкүн
дејил! Она көрә дә бу илк бәндләр һәм фи-
кир вэ мәна, һәм ифадэ олунап эһвали-руһиј-
јә, һәм дә мусиги вэ аһәнк чәһәтдән ше'рләрә
мүјјән истигамәт верир. Ше'рләрин мөвзүла-
рыны (тәхмини олса да) чох заман һәмин бу
һачабейтләрдән мүјјән етмәк мүмкүндүр.

Ашыг Әләскәрин чанлы халг дилиндән,
ашыг поезијасы вэ јазылы әдәбијјатын дилин-
дән усталыгла истифадэ етмәси онун ше'р ди-
линин даһа да зәнкинләшмәсинә сәбәб олду-
ғуну демишдик. Лакин тәчнисләрә, хүсусән,
чығалы, ајағлы тәчнисләрә, гыфылбәндләрә,
додагдәјмәзләрә, дилтәрпәнмәзләрә—ше'рин
бу мүрәккәб шәкилләринә кечәндә, көрүнүр,
шаирә дилимизин зәнкин лүғәт тәркиби белә,
истәдији гәдәр көмәк етмәмишдир. О, шәкилчә
бир, мазмунча ајры сөзләрдән (амонимләр-
дән) истифадэ етмәјә, һәтта бә'зән әслиндә

бир-бирилә мугәффа олмажан сөзләри мұхтәлиф шәкилчиләрин, һечаларын васитәсилә (әлавәсилә) һәмәһәнк етмәјә, чинас јаратмаға мұвәффәг олмушдур:

«Сән аллаһ өлдүрмә, јазығам мәни»,
«Ғышы дәрду мөһнәт, јазы гәм мәни»,
«Бимүрвәт, демирсән,—јазығ, әм мәни»,

«Дилимлә дејәрдим јара: дәр мәни»,
«Дәрди мәнә вериб, јара дәрмәни»,
«Јаратса тәзәдән јарадар мәни».

«Чинлә кәрдәниндә һәмәјил ејлә»,
«Аләми һүснүнә һә мајил ејлә»,
«Һәм сөздән мәтләб ган, һәм ајил ејлә».

«Әридиб дөндәрир а јаға мәни»,
«Пирим, өзүн салма әјаға мәни»,
«Бир күндә бүкәрләр ај аға мәни».

«А», «ај», «нә», «бу», «бир», «һә», «һа» вә и. а. кими сәсләри, һечалары сөзләрә әләвә етмәклә башға сөзләрлә һәмәһәнк олан јени сөзләр—чинаслар әмәлә кәтирир. О, беләликлә, өзүнүн јени тәчнисләр јаратмағ имканыны, ејни заманда да өз јарадычылығ имканыны артырыр.

Әләскәрин охучуну валәһ едән гошма, кәрајлы, мұхәммәс, тәчнис, чығалы тәчнис, додағдәймәз вә и. а. кими мұхтәлиф формаларда јаратдығы ше'рләри көздән кечирдикдә ашығын дилинин бу гәдәр зәнкин, бәдин васи-

тәләринин, бу гәдәр рәнкарәнк, ше'р формаларынын вә тәрзләрин бу гәдәр мұхтәлиф олдуғуна вә булардан белә мәһарәтлә истифадә етдијинә һејран галырсан. Фикримизи изаһ етмәк үчүн ашығын мәшһур «Нарын үз» рәдифли тәчнисини көтүрәк. Бу тәчнис чәми беш бәнддән (20 мисрадан) ибарәтдир. Ше'р белә башланыр:

Көнүл, сән ки, дүшдүн ешгин бәһринә,
Нарын чалхан, нарын силкин, нарын үз!
Дост сәни бағына бағбан ејләсә,
Алмасын дәр, күлүн ијлә, нарын үз!

Һәмин ше'рин башға бәндиндә дејилир:

Үрүсхәт вер сөзүм дејим Гајмаға,
Јујар, гәссал, гәддим бүкәр гајым аға,
Ләззәт верәр бал гатанда гајмаға,
Онлардан да ширин олар нарын үз.

Ашығ бу ше'рдә һәм бәндләрин сон мисраларындакы «нарын үз» рәдифинә, һәм дә бу бәндләрин үч габагкы мисраларында ишләнән «о да сән», «тәрсинә», «дур кедәк», «гајмаға» сөзләринә гафијә ола биләчәк сөзләрдән, чинаслардан (шәкилчә, аһәнкчә бир-биринин ејни, мә'начә мұхтәлиф олан сөзләрдән) ә'зәми дәрәчәдә, һәм дә чох мәһарәтлә истифадә етмишдир.

САЗЫН, СӨЗҮН БИРЛИГИ

Ашыг көзөл саз чалмағы, мөлаһәтли сәслә ел һавачаты үстүндә охумағы, дастаны вә ја бир әһвалаты, гәрәвәллини ширин вә мәнтиги бир дилдә данышмағы бачармалыдыр. Еләчә дә охудугларыны, сөйләдикләрини маһир ашыглара хас нәчиб вә уста һәрәкәтләри илә тамашачылара, динләјичиләрә чатдыра билмәлидир. Ашыг дастанлары ифа етдикдә онун мүнәсиб јерләриндә (дастанын тој, нишан, шадлыг ифадә олунаң јерләриндә), елә бил ки, рола кирир, ојуну хатырладан һәрәкәтләр едир. Бу һәрәкәтләр, дедијимиз ки, дастанларын һәр јериндә, һәр маһнынын ифасында јох, һәм дә бә'зән ашыгсајағы кејинмишләрин, әслиндә бу сәнәти билмәјәнләрин етдикләри ки, «Бәхтәвәри» һавасына сүздүкләри

кими јох, дастанда ифадә олунаң фикрин, мәзмунун ачылмасы наминә мұвафиг һәрәкәтләр етмәлидирләр. Бунлар ләзымдыр. Бу, һеч дә бизим тәнгид етдијимиз ојунбазлыг, мұтриблик дејилдир.

Вахты илә бир мұәллиф куја бир кәнддә ашыглар ансамблыны көрдүјүнү јазыр: «...Чыхыш едән ашыгларын сајы икидән әскик олмур, бириси сазда чалыр, охујур, о бириси исә дәфлә ону мұшајиәт едир»; «...бә'зән исә ашыглар оркестри зурна, балабан вә дәфдән ибарәт олур».* Тәәссүф ки, мұәллиф бизим тој адәтини ләзымынча өјрәнмәдән бу фикрә кәлмишдир. Доғрудур, дөвләтлиләрин тојунда, нишанында ашыглар, ханәндәләр вә зурначылар иштирак едирдиләр. Лакин бунларын һамысы бирликдә—ејни мә'рәкәдә, ејни мәчлисдә јох, һамысы бир ансамбл шәклиндә јох! Мәсәлән, зурначылар дәстәси—зурна чалан, зүј тутан, дәф чалан (чыдырһәнки, күләшһәнки, дирәдөјмә, атдандырма) кәлин көчүрәндә, еләчә дә, мағарларда гызларын, кәлинләрини, чаванларын ојнамағы үчүн чалырлар. Белә мәчлисләрдә, јәни алабәндли зурна чалынаң заман, мә'лумдур ки, саз ишә јарамаз, саз зәриф аләтдир, о алабәндли зурналарын, чомағлы дәфләрин сәс-күјүнә дөзә билмәз!

Ашыглар (саз чалыб-охујанлар) ејни тојда, анчаг ајры мә'рәкәдә, мәчлисдә иштирак едирләр (тојун ајры мәчлисиндә сазы-сөзү

* С. П. Востриков. Музыка и песня у азербайджанских татар, СМОМПК, 1912, Тифлис.

хошлајанлар, даһа доғрусу, саздан-сөздән һа-лы оланлар, ағсаггаллар, мүдрик гочалар үчүн сакит отагларда чалыб-чағырырлар). Һәрках һөрмәтли С. П. Востриков вә башгалары ла-зыми диггәт јетирсәдиләр, ја тој адәт-ән'әнә-ләриндән һалы олсајдылар, саз кими зәриф, инчә аләтин јанына «гара зурнаны» вә чомағ-лы дәфи гатмаздылар. Чүнки халг «синкретизми» белә баша дүшмәјир. Сазы зурнанын вә дәфин јанына гошмағ јолу илә дејил, ашыг сәнәтини Ашыг Әләскәр ән'әнәси, классик халг јарадычылығы ән'әнәси үзәриндә инкишаф етдирмәк лазымдыр!

Вахты илә мүәллифләр ашиганә ше'рләри, әсасән, ашыг һавалары, ашыг һаваларыны исә ашиганә ше'рләр үстә јаратмышлар. Гурбани, Аббас Туфарганлы, Хәстә Гасым кими устад ашыглар, һеч шүбһә јох ки, әксәр ше'р-ләрини һавачат (ашыг һавалары) үстә де-мишләр. Һәм дә тәкчә бу вә ја бу кими ашыг-ларын дејил, ел шаирләр ады илә танынан шаирләримизин әксәријәтинин гошма, кәрај-лы вә мүхәммәсләри дә һәммин јолла мејдана кәлмишдир. «...Мусигијә көрә бу күнкү ашыг ше'риндә 50-јә јахын форма вардыр. Һәтта сәһв етмәдән демәк олар ки, ашыг мусигсин-дә нә гәдәр һава варса ашыг ше'риндә дә тәгрибән бир о гәдәр форма вардыр ки, бу-ларын да әксәријәтинин өзүнә көрә хүсу-си адлары вар».*

Сазын, сөзүн бирлији мә'насында алимин

* М. Һ. Тәһмасиб. «Дәдә Горғуд» бојлары һаггы-нда. Азәрбајҗан шифаһи халг әдәбијјаты...

бу фикри илә тамамилә разылашмағ олар, лакин ше'р шәкилләринин, еләчә дә, тәрзи-һәрәкәт, тәрзи-ифадәләрин сајынын һавала-рын сајына мүвафиг кәлиб-кәлмәдији барәдә мүбаһисә етмәк олар.

Ше'рләри һавалар үстә, һавалары ше'рлә-рә көрә јарадан сәнәткарлар, јарадычы ашыг-лар, шәрти оларағ десәк, ејни заманда, ел бәстәкарлары олмушлар. Она көрә јарадычы ашыглары, еләчә дә, устад Ашыг Әләскәри тәкчә ше'р ирси илә танымағ вә танытмағ ки-фајәт дејилдир. О тәкчә бөјүк шаир дејил, һәм дә устад ашыг иди.

Әләскәр һансы һавалардан һансы сөзләр үчүн (ше'рләр үчүн) истифадә едирди? О һан-сы ашыг һаваларыны даһа чоғ севирди? Өзү-нүн һансы сөзләрини һансы классик һавалар үстүндә охумағы хошлајырды? О һансы һа-валары јаратмыш, јахуд һансы һавалара нә кими халлар, кушәләр, бармағлар әләвә ет-мишдир?

Мә'лум олдуғу үзрә Әләскәр дөврүндә магнитофон кими мәдәни аләтләр, васитәләр јох иди. Грамофон валларына сәс, һавачат јаздырмағ да касыб ашыглар үчүн асан де-јилди. Она көрә дә бир сыра ашыгларын, елә-чә дә, Ашыг Әләскәрин мусиги јарадычылы-ғынын нүмүнәләри галмамышдыр. Бу сәбәбдән дә бөјүк ашығын һавачат ирси ла-зымынча өјрәнилмәмиш, ајдынлашдырылма-мыш галмышдыр. Ашыг ше'рләринин, еләчә дә, Әләскәрин бә'зи ше'рләринин һансы һава-лар үстә дејилмиш, охунмуш олдуғуну тәхми-ни мүәјјәнләшдирмәк олар. Кәрајлылар, мү-

хәммәсләр, диваниләр, тәчнисләр өз шәкли хусусијјәтләринә көрә, адәтәт, ејни адлы һавалар үстүндә дејилір, охунурду.

Мәлумдур ки, кәрәјлылары гошмаларда истифадә едилән һавалар үстүндә ифа етмәк чәтиндир. Одур ки, Әләскәр јухарыда адларыны чәкдијимиз формалардан башга јүзләрлә гошманын вә с. формаларда дејилмиш ше'рләрин мүәллифидир. Бәс ашыг һәмнин ше'рләрини һансы һавалар үстә вә нечә ифа етмишдир? Бөјүк ашығын јарадычылығынын бу чәһәтини ајдынлашдырмаг ишиндә бизә јалныз саздан, сөздән, сәнәтдән баш тапан јашлы адамлар, гочаман ашыглар мүәјјән дәрәчәдә көмәк едә биләрдиләр. Онуң мүасирләриндән, ону таныјанлардан, еләчә дә Ашыг Талыбдан (Әләскәрин оғлудур), Ашыг Шәмширдән Әләскәрин һавалара мүнасибәти барәдә (һансы һавалары даһа чоһ хошладыгы һагда) бөјүк ашығын ифачылыг хусусијјәтинә даир инди дә бә'зи чәһәтләри, мәтләбләри өјрәнмәк мүмкүндүр.

Ашыг һаваларынын бә'зиләринин адлары заман-заман дәјишир. Дејәк ки, мүәјјән бир һаванын ады Көјчә маһалында бир чүр, Борчалы маһалында ајры чүр олур.

«Кәрәм»ләрдән бири Көјчә маһалында «Кәрәм шикәстәси» ады илә мәшһур олдуғу һалда, Гарајазыда, Борчалы маһалында «Әһмәди Кәрәм» адланыр. Һәм дә бә'зи һалларда сөзләр (ше'рләрин ады вә ја рәдифләри) ашыг һаваларынын әсил адларыны, бә'зән дә, ашыг һавалары, сөзләри (ше'рләрин адларыны) рәдифләрини сыхышдырыр сырадан чыхардыр,

унутдурур. Узун мүддәт «Паша көчдү» дејә танынан саз һавасы Сәмәд Вурғунун бу һаваја охунан «Азәрбајчан» ше'ри тәрәфиндән, белә демәк мүмкүнсә, «сыхышдырылыр». Бир дә көрүрсән мәчлисдә ашыға сифариш верирләр: «Ашыг, бир «Азәрбајчан» чал-оху!» Ашыг сифариши дәрһал баша дүшүр. Сәмәд Вурғунун «Азәрбајчан» ше'рини «Паша көчдү» һавасынын үстүндә охумаға башлајыр. Ашыглар, узун мүддәт «Дүбейт» һавасы үстүндә «кәрәјлы» шәклиндә олан ше'рләр охумушлар. Бә'зән олур, мәчлисдә: «Ашыг, бир «Дағлар» чал-оху»—дејирләр. Ашыг сифариши баша дүшүр, о дәрһал «Дүбейт» һавасыны чалыб Ашыг Әләскәрин вә ја Сәмәд Вурғунун «Дағлар» рәдифли ше'рини охумаға башлајыр. «Дағлар» да беләчә «Дүбейт»и сыхышдырыр.

Вахты илә өзләринин башга әсил адлары олан «Кәрәм», «Короғлу», «Дилгәм» һавалары да, чоһ күман ки, бу јолла өз әсил адларыны итирмиш, дастан гәһрәмәнларынын вә мәшһур ашыгларынын адлары, сөзләри илә әвәз олунмушдур. Ашыгларымызын, еләчә дә, Ашыг Әләскәрин мусиги јарадычылығы илә мәшғул олдуғда мәсәләнин бу вә ја бу кими чәһәтләрини нәзәрә алмаг фајда верәр. Одур ки, јарадычы ашыглардан сөһбәт келәндә сазы сөздән, сөзү саздан ајырмаг, тәчрид етмәк олмаз!

Әләскәрин ше'рләри көзәл мусиги әсәрләри кими сәсләнир. Бунун сирри нәдәдир? Бунун сирри ондадыр ки, шаир мәзмуну, мәһнаһы һәмишә сөзләрин аһәнкијлә, мусигисилә ифадә етмәјә чалышмышдыр.

Шапр мисраны «а» илэ башладыгы заман:

«Ај назәнин, ај габағын алтында...»

мисра «г» илэ башландыгы заман:

«Гәза гәддим гылыб каман...»

мисра «н» илэ башландыгы заман:

«Нарын чалхан, нарын силкин, нарын үз...»

мисра «ч» илэ башландыгы заман:

«Чан демәклә чандан чан әскик олмаз...»

мисра «ч» илэ башландыгы заман:

«Чәк әстәрин, чал чатығын, чата чат...»

јахуд:

«Чал чәнқалин, чәк чијәрин чата чат...»

Бу мисаллардан көрүндүјү үзрә, ашыг хечалардан сөсләр алмаг үчүн истифадә етмишдир. О ејни мисраларда «ч»ларла, «ч»ларла хүсуси бир чинкилти әмәлә кәтирир. Бу чинкилти сазын (наваларын) чинкилтисинә гарышыр, хошакәлән бир аһәнк јарадыр.

Севдичәјим һаны көзәлләр ханы?
Күзарымыз сизин отага дүшдү.
Бүјурсан фәрманы, аларлар чаны.
Пүшк атдыг, чан сана садага дүшдү.

һачабәјти илэ башланан гошајарпағын ашағыдакы бәндләринә диггәт един:

Саллан гәләм гашлы, јаны јолдашлы,
Галмышам аташлы, мән башы дашлы;
Һуш башымдан чашды, дилим долашды,
Көзләрим саташды, бухага дүшдү.

Атласдан габалы, белиндә шалы,
Көһәрдән баһалы, үзүндә халы.
Кејди јашыл-алы, јыхды маһалы,
Әјри телләр әјна габага дүшдү.

Көрүндүјү кими, бу бәндләрдә гошмаја мәхсус бүтүн шәкли шәртләр көзләнилмишдир: һәр бәндин үч мисрасы өз араларында, дөрдүнчү мисрасы исә һачабәјтин икинчи вә дөрдүнчү мисрасы илэ һәмгафијәдир. Ејни заманда, мәнтиг, фикри вәһдәт көзләнилмәклә бәрабәр, сөзләр мисраларын дахилиндә дә (тәгтләрдә дә) гафијәләнмишдир. Белә мүрәккәб бир јарадычылыг иши көрмәк үчүн сөзләрә, ше'р шәкилләринә бу гәдәр һаким олмаг үчүн көрүн нә гәдәр усталыг, нечә бөјүк сәнәткар олмаг кәрәкдир!..

Әлбәттә, Әләскәр јарадычылығынын зәиф вә мәһдуд чәһәтләри дә јох дејилдир. Ашыг, феодал-буржуа чәмијјәтиндәки һагсызлыглары, һәјат, мәншәт ағырлығыны бу вә ја дикәр шәкилдә көстәрмиш, голузорлуларын, руһанләрин фырылдагларыны тәнгид вә ифша етмиш олса да бир күн ичтимаи һагсызлыгларын ләғв едиләчәјини, арадан галдырылачағыны дәрк етмәмишдир. Әлбәттә, бунлары ади ашыгдан бәлкә дә көзләмәк, тәләб етмәк олмазды. Лакин Әләскәр ади ашыглардан

дежилди, о, јухарыда дедијимиз кими, устад бир ашыг, гүдрәтли вә һәссас бир шаир иди.

Ән'әнәсиз, зәминәсиз сәнәт јашаја билмәз! Еләчә дә мүтәрәгги мејлләри олмајан ән'әнәләрә кор-коранә бағлылыг, мүтилик, мәһдуд «ән'әнәчилијә», фикирсизлијә, мә'насызлыга кәтириб чыхара биләр.

Ашыгларын тәчнисләриндә мүәјјән бир фикри јығчам шәкилдә ифадә едән, усталыгла дејилмиш ајры-ајры бәндләрә раст кәлмәк олур. Бунунла белә бу тәчнис, додагдәјмәз вә дилтәрпәтмәзләрин, демәк олар ки, әксаријјәтиндә (форма камиллијинә чидди фикир верилмиш олса да) гит'әләр, һәтта чох замаң јанашы мисралар арасында мүәјјән бир мә'на, мүәјјән бир фикир вәһдәти олмур. Һәтта бу гүсурдан тәчнисни маһир устады Ашыг Әләскәр белә бә'зән јаха гуртара билмәмишдир. Фикримизи изаһ етмәк үчүн ашығын «А јага-јага» рәдифли додагдәјмәз тәчнисиндән бир-ики бәнд кәтүрәк:

Кәлди јаз ајлары, һәсрәт чәкир хак,
Дејир, нејсан кәлә, а јага-јага,
Лә'нәт шејтана де, шәр ишдән әл чәк,
Шејтан сәни салар ајаг-ајага.

Сәјјад дәрәләрдә алар чәнк әлә,
Һәсрәт чәкәр чискин кәлә, чән кәлә;
Әзрајыл синәни чәкәр чәнкәлә,
Гәссал гәсд ејләјәр ај аға, аға...

Бурада, биринчи бәндни ики габагкы мисрасында јаз ајы кәләндә јагыш арзу едилдији һалда ики сон мисрада шејтанын адамы

пис јола салдығындан данышылыр. Икинчи бәндни биринчи мисрасында сөһбәт сәјјад һаггында кетдији һалда, икинчи мисрасында кимин исә чән-чискин һәсрәти чәкдијиндән, үчүнчү вә дөрдүнчү мисраларында исә әзрајыл «синәни чәнкәлә» чәкәчәјиндән, гәссалын (сәни) аға бүкәчәјиндән данышылыр.

Бу мисаллардан бир даһа ајдын олур ки, чинасларда, еләчә дә, бә'зи мүрәккәб формаларда чох заман бәндләр, һәтта бә'зән мисралар арасында фикри вәһдәт кәзләмәк, үзвү бағ јаратмаг чәтин олур.

Әләскәр классик ашыг поезијамызын ән'әнәләрини вә хүсусијјәтләрини дәриндән өјрәндији, онлары хејли инкишаф етдирдији кими «кәһнә» ашыг ше'риндә «нар», «хар», «јар», «гәввас», «гәссал», «мүхәннәс», «мүрғи-руһ», «сејрагуб», «әлиф һөкмү», «чим фәрманы», «әлифдән дәрә алдым, әбчәд охудум» вә и. а. кими шаблон һалына кәлмиш сөз, ифадә вә образлары алмыш, онларын бә'зиләрини өз ше'рләриндә тәкрар етмишдир. Мисал үчүн ашыг «јар», «хар», «нар» вә и. а. кими сөзләри «Ојнамасын», «Бәјјистан», «Синәмдә вар», «Нишанәси», «Чәкмәјә», «Сәләмәтдир», «Синән үстә» рәдифли гошмаларында әсас гафийә—рәдиф гафийәси кими ишләтмиш, беләликлә, бу сөзләри дәнә-дәнә тәкрар етмишдир.

Бунунла белә, јухарыда көстәрдијимиз кими Ашыг Әләскәр һазыр һавалары вә маһнылары чалыб-охујан ифачы дејилди. О, устад ашыг, лириканын өлмәз нүмунәләрини јарадан гүдрәтли сәнәткар иди.

Бәдни дилә һаким олмаг, сөз үзәриндә јо-

рулмадан ишлэмэк онун мә'на вә аһәнк гүд-
рәтиндән ә'зәми сурәтдә истифадә етмәк чә-
һәтдән, сәнәткарлыг чәһәтдән нәинки ашыг-
ларымыз үчүн, һәтта көркәмли шаирләримиз
үчүн дә Ашыг Әләскәр жарадычылығында
өјрәнмәли көзәл хүсусијјәтләр чоходур.

Надир исте'дада, инчә зөвгә малик олан
Әләскәр өз сәнәтини тәрәгги вә инкишаф ет-
дирмәк үчүн белә әмәк чәкдијинә, сә'ј көс-
тәрдијинә көрә дә о, Азәрбајчан ше'ринин бү-
түи нөвләринә, шәкли вә тәрзи хүсусијјәтлә-
ринә, жүксәк ше'ријјәтә, зәнкин ше'р дилинә
саһиб вә һаким олмушдур.

XVIII әсрин классик шаирләриндән М. В.
Видади, М. П. Вагиф ше'римизин гошма, кә-
рајлы, мүхәммәс, мүсәддәс, мүәшшәр, мүстә-
зад, тәчнис, гәзәл кими нөвләриндән истифа-
дә етмишләр. Јарадычылығы ше'р нөвләри
чәһәтдән хүсусилә зәнкин олан XIX әсрин
мәшһур сәнәткары Ә. Нәбати ше'римизин 14
шәкли вә тәрзи хүсусијјәтләриндән истифадә
етдији һалда, Ашыг Әләскәр ше'рин 17 шәкли
вә тәрзи хүсусијјәтләриндән мәһарәтлә исти-
фадә етмишдир. Бајаты, гошма, кәрајлы, мү-
хәммәс, мүсәддәс, мүстәзад, дејишмә, гыфыл-
бәнд, тәчнис, гәзәл, гошајарпаг, додагдәјмәз,
дилтәрпәнмәз вә с. кими ше'р шәкилләриндә
вә тәрзләриндә лириканын көзәл нүмунәлә-
рини јаратмышдыр. Бөјүк шаир һәм дә бу
шәкил вә тәрзләрдән садәчә истифадә етмәк
дејил, ејни заманда, онун һәр бирини чила-
ламыш, инкишаф етдирмиш, һәтта бә'зи тәрз-
ләри өзү јаратмышдыр. Ашыг Әләскәрә гәдәр
бизә мә'лум ашыгларын һеч бири белә рәнка-

рәнк шәкли вә тәрзи хүсусијјәтләрлә зәнкин
вә мараглы поетикаја саһиб олмамышдыр.
Мәһз буна көрә дә бөјүк шаир лириканын
көзәл нүмунәләрини јаратмыш, ше'р, сәнәт
хәзинәмизи сөзүн мисилсиз инчиләрилә даһа
дә зәнкинләшдирмишдир.

ДАСТАНЛАРА ДӨНӨН ӨМҮР

Шайрин, ашыгын жашадыгы мүнүздөкү мөвгөжини, чөмижтөдөкү тә'сирини билмөк үчүн халгын о сәнәткара мүнәсибәтини өйрөнмөк чох мүнүмдүр. Сәнәткар халгын чөбһөсиндә, зәһмәт адамларынын чөбһөсиндә дурдугу заман даһа бөүк гүдрәт кәсб едир. Экиннә ашыг, шаир экән-бичән, гуран-јарадан инсанлардан, онларын арзу-әмәлләриндән узаг дүшдүкдә мәнән күчсүз вә јохсул олур. Адәтән, о сајаг халгдан аралананларын сөзү кәсәрини, тә'сирини итирдијиндән ел ичиндә онлары севмирләр. Бу мәнәви јохсуллар јазыб-позсалар да, чалыб-чағырсалар да халга јох, өзләринә хидмәт етмиш олурлар. Беләләри, әслиндә, өзләринә дә хидмәт етмирләр. Чүнки зәминәсиз, гејри-һәјати бир сәнәт се-

тәнләрин «әмәји» халг үчүн әһәмийәтсиз, мә'насыз олдуғу кими өзләри үчүн дә фәјдәсыз вә пучдур. Сәнәткара гијмәт гојмаг үчүн јекәнә өлчү ваһиди ахтармаг, әлбәттә, әбәсдир. Замандан вә ичтимаи-сијәси һадисәләрә мүнәсибәтдән асылы олараг мұхтәлиф өлчүләр, ме'јарлар вардыр. Бунунла белә, бу «өлчү ваһидләри» ичәрсиндә сәнәткарын халг һәјаты вә мәшәтинә, арзу вә әмәлинә бағлылығы вә бунун мұгабилиндә дә она халгын һөрмәт вә мәһәббәти башлыча ме'јардыр. Сәнәти вә шәхсийәти севилмәјән, сајылмајан ашыг вә ја шаирин кәләмы һеч кәсә бәди и зөвг вермәдији кими тәрбијәви тә'сир дә кәстәрә билмәз.

Ашыг Әләскәр халгла үзви сурәтдә бағлы олдуғундан, елин арзу-әмәлләрилә јашадығындан, өз сазы вә сөзү илә она ләјагәтлә хидмәт етдијиндән чох хошбәхт бир сәнәткардыр. Гылынчларын, низәләрин јараладығы, лакин гапысыны ача билмәдији үрәкләри бөјүк ашыг сазын-сөзүн, әглин-камалын, мүдрик уstadnamәләрин, ширин гошмаларын, көнүлачан мұхәмәсләрин вә кәрајлыларын е'чазкар гүдрәтијлә ачды, фәтһ етди.

Әфсанәләр, рәвәјәтләр, дастанлар һәмү инсанлар һаггында дејил, надир шәхсийәтләр, фөвгәл'адә истә'дадлар һаггында јараныр. Белә әсәрләр тарихдә мисилсиз ишләр көрмүш, һүнәр, чәсарәт кәстәрмиш сәркәрдәләр, ел гәһрәманлары һаггында, бөјүк кәшфләр, ихтиралар едәнләр һаггында јараныр. Гыраты, мисри гылынчы, гејри-ади һүнәр вә чәсарәти олан короғлулар барәсиндә, накам

ешгинин фачиәси одуна алышыб-јанан вә јаныгы маһнылары илә үрәкләри јандыран кәрәмләр барәсиндә јараныр. Һәм дә бу әфәһәләр, дастанлар аз мүддәттә дејил, әсрләр әрзиндә јараныр.

Ашыг Әләскәрин вәфатындан тәхминән јарым әсрлик бир вахт кечмишдир. Бөјүк ел сәнәткарны вахты илә өз көзүлә көрәнләр онун ичә, мәләһәтли сәсини, ширин маһныларыны өзүндән ешидәнләр ашыглыгына, ифачылыг сәнәтинә јакындан бәләд оланлардан инди дә јашајанлар вардыр. Тарих үчүн гыса олан бу мүддәттә онун һаггында «Һәчәр ханым», «Ашыг Әләскәрин Дәли Алыјнан әһвалаты», «Ашыг Әләскәрин Гарабаға (тој) сәфәри», «Ашыг Әләскәрин Нахчыван сәфәри», «Анаханымын күсмәји», «Ашыг Әләскәрлә Ашыг Һүсејн һаггында» рәвәјәт вә бир сыра башга мараглы кичик һәчмли дастанлар мејдана кәлмишдир. Мәлумдур ки, бу рәвәјәтләр, дастанлар һеч кәсин тапшырыгы, сифариши илә дүзәлмәмишдир. Бунлары елин мүдрик адамлары, халг истедадлары јаратмышлар.

Көрүн, ашыглар Әләскәрин зәриф ше'рләрини, лирик маһныларыны нечә тәсвир вә тариф етмишләр:

Шәкәр сөзүн дамағыма јайылды
Зәнбур кими шәһдин шаһа кәләндә.
Арифләр динләди, әһсән дејилди,
Һәр мөчлисдә сөз бәјана кәләндә.

(Ашыг Һүсејн Бозалганлы)

Бу вә ја бу кими әсәрләр уstad ашығын, бөјүк шаирин сәнәтинә халг һөрмәт вә мәһәбәтинин ифадәсидир.

Ашыг Әләскәрин ады илә баглы рәвәјәт вә дастанларын бәзиләринин мөвзусу реал һәјәтдан, фактик материалдан, олмуш һадисәрдән көтүрүлмүшдүр. Ола да биләр ки, бу дастанларын бәзиләринин дә мајасында, әслиндә, мүәјјән конкрет бир һадисә дајанмыр. Дејәк ки, ашығын «Нахчыван сәфәри» дастанында нәгл едилән әһвалат олмамышдыр. Лакин о тарихи шәраитдә, о мүнһитдә, һәмин о дөвр инсанларыјла, Әләскәр кими бир сәнәткарла әлағәдар елә бир әһвалат ола биләрди-ми? Ола биләрди. Дејәк ки, Ашыг Әләскәр дағ кәндләриндән биринин тојуна кедә биләр, орада бир-ики ашыгла дејишә биләр, онлара галиб кәлиб сазларыны әлләриндән ала биләрди-ми? Биләрди! Демәк, о дөвр үчүн бунлар сөчијјәви вә инандырычыдыр. Ашыг Әләскәрә олан бөјүк мәһәббәт, онун истедадына, гүдрәтинә сонсуз инам вә һөрмәт белә бир дастанын јаранмасына лазыми әсас верир.

Ашыг Әләскәрин, гејд етдијимиз кими, сәнәдләр әсасында јазылмыш тәрчүмеји-һалы галмамышдыр. Онун узун өмрү, бөјүк вә маһналы һәјәты хатирәләр, рәвәјәтләр вә дастанлара дөнмүш, ағыздан-ағыза кәзиб долашмышдыр. О рәвәјәтләрин, дастанларын бир нечәси ашығын күллијјатынын 1963-чү ил нәшриндә чап олуумушдур. Лакин онлардан китаблара дүшмәјәнләр дә вардыр: Әләскәрин ермәни достлары тәрәфиндән зиндандан азад едилмәси, ермәни гајыгчыларынын ашы-

гы Көјчө көлүндөн Көјчө маһалына кечирмөлөрү вә с.

Ашыг Әләскәрин һәјаты үчүн чоһ сәчијјәви олан, реал фактлар әсасында јаранан о рәвәјәтләрдән бирини—«Көһнә дәјирман» әһвалатыны бурада охучулара тәгдим етмәји лазым билдик:

Сөјләјирләр ки, ики гоншу кәндин арасында көһнә бир дәјирман вармыш. Диндарлар, дава-далаш кәзән хырда чиновникләр бу көһнә дәјирмандан һәмишә нифаг салмаг мәгсәди илә истифадә едирләрмиш. Онлар каһ бу кәндин әһалисинә:

— Дәјирман сизиндир, гејрәтниниз олсун, әлининздән вермәјин!

Каһ да о бири кәндин әһалисинә:

— Дәјирманы сизин ата-бабаныз тикдириб. Инди кәлиб ермәниләр саһиб дурмаг истәјир. Буна нечә дөзмәк олар?!—дејә сују буландырмаға чидд-чөдд көстәрирмишләр.

Кәндин ағыллы адамлары:

— Ај чаным, биз һамылыгча, бу дәјирманда дәдә-бабадан өз дәннимизи үјүтмүшүк. О вахт белә «бизим», «сизин» сөһбәтләри јох иди. Инди бу сөһбәтләри чыхаран кимдир?—дејә һиддәтләнәндә аралыгы гатмаг истәјәнләр, фитва верәнләр:

— Бирјоллуг бу мәсәләни гуртармаг лазымдыр!—дејир,—һәр ики тәрәфин әгилдән кәм, бејиндән бош оланларыны гызышдырыр, узун сөһбәтләрә, мүбаһисәләрә сәбәб олурдулар.

Бир күн јенә дәјирманын јанына чоһлу

чамаат јығышмышды. Адамлар әлләри-ајағлары илә данышыр, јенә дә гызғын мүбаһисә едирдиләр.

— Мәним бабам бу дәјирманын биринчи дашыны кәтириб бурада дишләдәндә* сәнин бабанын һәлә дишләри чыхмамышды.

— Ә, залым оғлу јашындан габағы данышыр.

Башга бириси е'тираз едир:

— Оун палыд дирәкләри, кәрәнләри бизим мешәдән гырылмышдыр. Инанмырсыныз кедин бахын!

Башга бириси исә узагдан:

— Ә, мешә нијә сизин олур? Биз дәјирманын давасыны дөјүрүк, һәлә бир мешәјә дә саһиб дурмаг истәјирсән?..

— Дәјирман бизимдир, вәссалам!

Мүбаһисәнин гызғын јериндә узун бојлу, ири көвдәли, енли күрәкли, әјни архалыглы, чухалы, ајағы мәсли бир шәхс кәлиб бу јығынчаға чыхды. Салам верди. Оун јахынында оланлар саламыны алыб өзләри дә азча кери чәкилдиләр. Көрүнүр, бу гарајаныз, ири бурунлу, гара гашлы, гара көзлү, мөһрибан бахышлы адамы бурада һамы таныјырмыш. О, сазыны чијиндән алыб јанында дуран чаванларын биринә верди вә тәәччүблә чамаата бахды:

— Нә вар, нә олуб, нијә ачыглысыныз?—деди.

* Дәјирман дашлары чоһ ишләјиб јејиләндә (коршаданла) онлары јенидән дишләјирләр.—диш-диш едирләр.

Азча сукутдан сонра јанындакы чаванлардан бири:

— Эләскәр әми,—деди,—галмағал бу дәјирманын үстүндәдир. Көрүрсүз дағылыб, хараба галыб, дүзәлдән јохду, анчаг о дејир — бизимдир, бу дејир—бизимдир! Кәл инди баш тап... Издиһамы көздән кечирдикдән сонра:

— Бу гәдәр чамаат дәјирманын кимин олдуғуну билмәк үчүн бура јығышыб, һә?

— Бәли дә, ондан өтәри.

— Дәјирман, дәнни кәтириб үјүтмәк истәјәнләриндир. Дәјирман бах, бу кәндләриндир! Һәлә башга кәндләр дә өз дәнләрини кәтириб бурада үјүдүб өз шаһадларыны верә биләрләр. Көмәкләшиб онун учуг јерләрини дүзәлтмәк лазымдыр! Бурда давалыг-шавагы бир шеј јохдур!

Бириси узагдан гышгырды:

— Бәс дәјирманчы?

— Дәјирманчы тапмаг чәтиндир? Ики кәнд бир адам тапыб гоја билмир?

— Эләскәр киши, елә мәсәлә дә онун үстүндәдир. О адам ким олсун, һансы кәнддән олсун?

— Дәјирмандан башы чыхан бир адам олсун!

Гышгырдылар:

— Һансы кәнддән? Һансы кәнддән?

Эләскәр киши:

— Дедим ки, һансы кәнддән олур-олсун, анчаг тәмизкар, сәлигәли, дәјирмандан баш тапан бир адам олсун!

Чамаат јеничә сакитләширди ки, молла

издаһамы јарыб габаға чыхды. Үзүнү Ашыг Эләскәрә тутуб учадан деди:

— Сән гарышма, ашыг, кет сазыны дингылдат! Бу сән баш тапан ишләрдән дејил!

Молланын сөзү чамааты ачыгландырды:

— Ашығын сөзүнү кәсмә!

Ашыг Эләскәр:

— Дүзү мән баш тапмырам,—деди,—молла чамаата нә мәсләһәт көрүүр, нә демәк истәјир.

— Мән ону демәк истәјирәм ки, дәјирман бизимдир, дәјирманчы да биздән олмалыдыр. Дәјирманчысы ермәни олан бир дәјирманын үјүтдүјү унун чөрәјини мән јемәјәчәјәм. Ким јерјир, бујуруб јесин!

Чәнәсини чомағына сөјкәмиш бир киши башыны галдырмадан бамәзә-бамәзә деди:

— Сән јемә, молла һејифсән, зәһәрләнер-сән...

Күлүшдүләр.

Башга бириси онун сөзүнә гүввәт верди:

— А молла, сән нә вахт өз евиндә чөрәк јерјирсән ки?

Кәндлиләрдән бири дә дилләнди:

— Молла ермәни гоншуларын тәндириндән башга дилини өзкә чөрәјинә вурмур.

Күлүшдүләр.

Молла әтрафа ачыглы нәзәр салыб бир дә габаға тәрәф итәләнди:

— Чамаат, ашығын сөзүндән бир шеј баш тапдынызмы? О нә дејир, ахы?

Кәндин ағсагалларындан бири дилләнди:

— А молла, бурда чәтин нә вар ки, ашыг дејир ки, дәјирманы бу гоншу кәндләр көмәк-

ләшиб тикиб, дәйрман да бу кәндләриндир. Истәјән кәтириб дәннини үјүдә биләр. Анчаг дост олуб, әлбир олуб, дәйрманы тә'мир етмәк лазымдыр!

Ашыг Әләскәр јенидән сөһбәтә гарышды:
— Бәли, бәли, ән мһүмү достлуг, гардашлыг! Ата-бабаларымыз һәр ил тәзә тахылын унундан илк дәфә бурда көмбә салмышлар, биркә чәрәк биширмишләр, чәрәк кәсмишләр...

Ашыг Әләскәр сазыны көјнәкдән чыхарыб:
— Көрүн, бир ашыг достлуг, мөһрибанчылыг һаггында нә дејиб. О, сазы көксүнә басды, солахај чалыб, охумага башлады.

— Ај чамаат, сәси кәсин!

Ара сакитләшди.

— Һә, ешидирсинизми, сөзләр Сајат-Нованындыр.

Јыгынчагын әһвали-руһијјәси тамам дәјишди. Ким исә узагдан јенә сәсләнди:

— Әләскәр әми, дәйрманчы мәсәләси јенә галды, һа! Гоча бир ермәни ирәли дурду:

— Чамаат, дәйрмана әлиәјри адам гојмаг олмаз! Һәм әли уста, һәм дә дүз. Һәм дәйрманын гырылан јерләрини, новуну, пәрини низамлар, һәм дә нобата дүзкүн әмәл еләр, һәм дә...

— А киши, һәм... һәм... һәм дә... дејирсән. Ахы, ачыг де көрәк кими дејирсән?

— Мән елә, бизим кирвә уста Әләскәр кишини дејирәм. Бачарыглы, габилијјәтли адамдыр. Гој о, дәйрманы низама салсын, јолуна гојсун! Һә, сонра о өзү истәдији кими едәрик. Јола кедәрик...

Јерләрдән е'тиразлар олду:

— А киши, о ел ашығыдыр, кәлиб сәнә дәйрманчы олачаг?

— Олса, әлбәттә, чох јахшы оларды...

— Бирјоллуг бу дәйрман сөһбәти кәси-ләрдн.

— Ашыг разы олмаз, чаным!

Һамы Әләскәр кишинин үзүнә бахырды. Ашыг Әләскәр азча дүшүндүкдән сонра, үзүнү чамаата тутду вә күлә-күлә:

— Ај чамаат,— деди,— һәркаһ мәним дәйрманчы олмагым бу ики кәндин ишләринә, сакитлијинә, раһатлығына көмәк едә биләрсә нијә дә олмајым? Дүнјада елә, чамаата хидмәт етмәкдән јахшы, елин чәрәјиндән тәмиз, мүгәддәс нә вар? Һә, мән дәйрманчы... Даһа башга нә гуллугунуз вар?

— Сағ ол, Әләскәр әми!

— Анчаг мәнә бир көмәкчи дә верин, ахы, мән тәк бачармарам.

Јашлы бир киши көһнә дәйрман дашынын үстүндән ајага галхды:

— Оһан киши мәним кирвәм олдуғу үчүн демирәм, чох тәмизкар адамдыр, дүз адамдыр. Кәлин ону да Әләскәр кишијә јолдаш верәк!

Һамы:

— Јахшы мәсләһәтдир!..

Чамаатын ичиндән бир нәфәр дилләнди:

— Көрәк Әләскәр киши өзү бу мәсләһәтә нечә бахыр? Разыдырмы?

— Оһан киши һалал адамдыр. Мән чанла-башла разыјам. Бәс сиз нечә?

Һамы јербәјердән:

— Биз дә разыыг!

— Гуртарды кетди. Бир-ици күнә дәйирман низама дүшәр, бујурун, дәнниси кәтирин!

— Сағ ол, Әләскәр киши, балаларын сағ олсун! Бир вахт Короғлу өзү дә дәйирманчы олуб.

О, дәйирманчы оlanda, дейрләр, көзәл бир маһны да охујуб, о сөзләр кимин јадын-дады?

Ашыг Әләскәр гочанын арзусуну баша дүшдү. Сазыны Короғлу навасы үстүндә көк-ләйиб:

Чүнки олдуң дәйирманчы
Чағыр кәлсин дән, Короғлу!—

дејә охумаға башлады. Һәр јана сәс јајылды:

— Сағ ол, ашыг, сағ ол!

Сөз тамама јетди.

Дејәрдин ки, бу, бајагкы мүбаһисә едән, сәс-күј салан адамлар дејил. Сазандалар ала-бәндли журналары ишә салдылар. Көһнә дәйирманый јанында әмәлличә тој бүсаты гу-рулду. Чаванлар, гочалар бир-бирләринә ма-чал вермәдән, һәвәслә:

—Сән ки, олдуң дәйирманчы—

дејә чалыр, чағырыр, ојајаырдылар.

Бу дастанларда Ашыг Әләскәр өз әгли, кәмалы, жүксәк исте'дады илә дөврүнүн бүтүн ашыгларындан сецилди. О һәмишә елин ичин-

дәдир. Чамаатын хејриндә-шәриндә, тојунда-нишанында јахындан иштирак едир... Она көрә дә сәнәткар үмумхалг еһтирамы газанмыш-дыр.

Ашыглар, Әләскәр һаггында дастан ја-данлар устада, онун сәнәтинә чох һәссаслыг, мөһрибанлыг вә еһтирамла јанашмышлар. «Әләскәр вә Сәһнәбаны» дастанында ашыглар онун накам ешгини, гәмини, кәдәрини үрәк ағрысы илә нәгл едир, јана-јана чалыр, чағы-рырлар... Бунларын бәзиләри јаранмыш әф-санәләр, рәвајәтләрдир. Лакин әфсанә вә рә-вајәтдән узаг бир һәгигәт вардыр ки, о да Ашыг Әләскәрин сөзүн һәм зәркәри, һәм сә-рафы олмасыдыр. О өзүндән габаг кәлмиш сәнәткарларын јахшы нәји вар, һамысыны дәр-индән өјрәнмиш, мәнимсәмишдир. Еләчә дә, өзү нә јаратмышса һамысыны елинә-обасына, халгын сәнәт хәзинәсинә вермишдир. Бир дә о һәгигәтдир ки, јаранан рәвајәт, дастан вә ше'рләр уstad ашыға, бөјүк шаирә дәрин халг мәһәббәтинин сәмими ифадәсидир. Бу дастан-ларын һәр бириндә бөјүк сәнәткарын шәхсиј-јәтинин мүәјјән чизкиләри, онун ел дүһасын-дан бәһрәләнән чошгун тәби, арзуларынын ес-тетик идеалынын зәнқинлији, бир атаја вә ел ағсагалына мөхүс сифәтләри мөһарәтлә үмумиләшдирилмишдир.

Тәбиәтин, инсанлығын, дүзлүјүн, сәдагә-тин, достлугун-гардашылығын, мә нәви тәмиз-лијин, көзәллијин јорулмаз, унутулмаз нәг-мәкары Ашыг Әләскәрин өлүмү һамыны, хү-сусән ше'р-сәнәт адамларыны, саз-сөз әһлини олдуғча кәдәрләндирмишдир. Тәсәдүфи де-

жил ки, бу матәми ашыглар чох кәдәрли ше-
рләрлә гаршыламышлар. Уста Абдулла өзү-
нүн:

Арифи-мүәззәм, еј нури-ејним,
Мәним тәки өмрү бад олан вармы?!—

мисралары илә башланан гошмасында һәм бө-
јүк иткени—Әләскәрин өлүмүнү, онун әвәзсиз
олдуғуну, һәм дә халгын дәрин кәдәрини ифа-
дә етмишдир:

Дағлар ган ағлајыр, дүшүб борана,
Даһа бундан сонра чәтин јарана;
Көјчә гана батсын, галды верана,
Даһа Әләскәр тәк ад олан вармы?!

Ашыг Әләскәр ингилабы алгышларла гар-
шылады. О, ағаларын, бәјләрин, мүлкәдарла-
рын һәмкарлығынын јыхылдығыны, һәмишә
әзилмиш, истисмар вә тәһгир олунмуш јохсул
кәндлиләрин, еләчә дә, сазын-сөзүн азадлыға
чыхдығыны көрүб севинди, фәрәһләнди. Лакин
јашын өз һөкмү, өмрүн өз мәнзили вардыр.
Азәрбајчанда Совет һакимијјәти гуруландан
сонра јашы јүзү һағламышды. Бундан сонра,
тәәссүф ки, ашыг чәми 5—6 ил јашаја билди.
Артыг кеч иди, о, даһа саз көтүрүб, сөз го-
шуб мәчлис идарә едә билмәзди. Бир әсрдән
чоһ өмүр сүрмүш, узун илләр халгына сәда-
гәтлә хидмәт етмиш гүдрәтли шаир, уstad

ашыг өз зәриф сазыны, упудулмаз сөзләрини,
мәналы сәнәтини ән гијмәтли јадикар кими
халгына, онун шаирләринә, ашыгларына вә
бүтүн сәнәт адамларына тапшырыб кетди.

КИТАБЫН ИЧИНДӘКИЛӘР

Ашыг Әләскәрин узаг вә јахын сәләфләри .	3
Һәҗәти	12
Китаблары	26
Естетик идеалы	33
Поетикасы	51
Сазын, сөзүн бирлији	68
Дастанлара дәнән өмүр	80

Рәссамы **А. Козлов.**
Бәдһи редактору **Ј. Агајев.**
Техники редактору **Р. Әһмәдов.**
Корректору **В. һәсәнов.**

Јыгылмага берилмиш 21/IX-1971-чи ил. Чапа имзаланмиш
22/XI-1971-чи ил. Кағыз форматы 70×90^{1/32}. Чап/в. 3,51.
Учот нәшр. в. 4,3. ФГ 09375. Сифариш № 568.
Тиражи 12000. Гүҗмәти 20 гәп.

Азәрбајҗан ССР Назирләр Советиниң Дәвләт
Мәтбуат Комитәси.

„Кәңчлик“ нәшријјаты, Бақы, һүсү һачыјев күчәси, 4.
„Гызыл Шәрг“ мәтбәәси, Бақы, һәзи Асланов күчәси, 80.

ОСМАН САРЫВЕЛЛИ
(Курбанов Осман Абдулла оглы)

ПРЕКРАСНЫЙ ПОЭТ, НАРОДНЫЙ ПЕВЕЦ

(О жизни и деятельности Ашуга Алескера)

Гянджлик — 1971

20 гэл.

197

83

Q

593

